

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

ΑΙ ΕΝ ΤΩ ΑΙΜΩ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΡΙΑ ΔΥΣΧΕΡΕΙΑΙ

ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1822-45)

Ἐξαιρουμένων τῶν ὀρθοδόξων Ἀλβανῶν, τὰ λοιπὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου μικρὸν ἐπέδειξαν ἐνδιαφέρον κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Μάτην ὁ Ῥήγας εἶχεν ἐν τῷ Θουρίῳ προσκαλέσει τὰ καπλάνια τοῦ Μαυροβουνίου, τοὺς Χριστιανοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Σάου καὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ σύμπαντας τοὺς λαοὺς τοῦ Αἴμου νὰ ἐγερθῶσιν ὡς εἰς λαὸς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἄν εἶχον εἰσακούσει τῆς προσκλήσεως τοῦ ποιητοῦ, οἱ Τοῦρκοι ἔμελλον πάντως νὰ κατασυντριβῶσιν ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν ἠνωμένων Χριστιανῶν. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε πιθανότης τοιαύτης συμμαχίας τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμᾶνοι αὐτόχρομα ἀντετάχθησαν εἰς τὸ κίνημα τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μίλος ἀπέστη πάσης πρὸς αὐτὴν βοήθειας· ὀλίγοι δὲ μόνον Σέρβοι καὶ Βούλγαροι ὑπῆρξαν ἀληθῶς μεταξὺ τῶν ἐν Βλαχία ὁπαδῶν τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ στίφος βουλγαρικὸν ἦτο ἔτοιμον νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ καθολικὴ ἐξέγερσις τῶν Χριστιανῶν δὲν ὑπῆρξε. Καὶ κατὰ τὸ 1821 ὡς τῷ 1897 αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ φυλαὶ ἐπεδίωξαν νὰ κανονίσωσι τὴν στάσιν αὐτῶν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπωφεληθῶσι τὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πόλεμον, οὐδ' ἠνώθησάν ποτε μέχρι τοῦ 1912.

Οἱ δὲ ἀποκομίσαντες τὸ μέγιστον καὶ προχειρότατον κέρδος ἐκ τῆς φιλοτουρκου αὐτῶν πολιτικῆς ὑπῆρξαν οἱ Ῥωμᾶνοι, ἐπιτυγχόντες τῷ 1822 τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων δι' ἐπιχωρίων ἀρχόντων. Οἱ δύο ὀσποδάροι ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐθνικῆς φαρτριάς προθυμότητα ἐξετέλουν τὰς ὁδηγίας, ἃς εἶχον λάβει παρὰ τῆς Πύλης ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν, συνισταμένας εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν αὐτῶν ταμείων διὰ τῶν πόρων τῶν ἐλληνικῶν μοναστηρίων καὶ εἰς τὸ κλεί-

σιμον τῶν ἐλληνικῶν σχολείων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς εὐπατρίδας ἀπέβησαν ὀσημέραι οἰκειότερα ἤθη γαλλικὰ καὶ παιδευσίς γαλλικὴ, τῶν δὲ πατριωτῶν σκοπὸς ὑπῆρξεν ἡ παλινόρθωσις τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἐπειδὴ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Καρατζᾶς καὶ ὁ Καλλιμάχης εἶχον συντάξει τοὺς κώδικας αὐτῶν ἐλληνιστὶ, ἄτε τῆς γλώσσης ταύτης οὐσίας «συνήθους ἐν τῇ χώρᾳ», συνέστη ἐταιρεία πρὸς ἴδρυσιν ἰθαγενῶν σχολῶν, ἐθνικοῦ θεάτρου καὶ Ῥωμανικῆς ἐφημερίδος. Καίτοι δὲ τὸ πρῶτον ἡ σλαβονικὴ, ἐν ἣ ἦσαν γεγραμμένα τὰ θρησκευτικὰ βιβλία, καὶ ἔπειτα ἡ ἐλληνικὴ εἶχον ὑπάρξει ἐπὶ χρόνον μακρὸν τὰ μόνα ὄργανα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας, ἡ Ῥωμανικὴ ἔγεινεν ἀποδεκτὴ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως Σλάβων ἱερέων ὡς ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας τὸν δέκατον ἔβδομον αἰῶνα καὶ εἶχε διατηρηθῆ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον τῶν Φαναριωτῶν ἐν τοῖς μικροτέροις κέντροις λατρείας. Ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς βάσεως τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας δύο ἔνθερμοι διδάσκαλοι, ὁ Γεώργιος Λάζαρος καὶ Γεώργιος Ἀζάκης ἤρχισαν ἰδρύοντες μέτριον κατασκευάσμα πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῷ ἐπιχωρίῳ ἰδιώματι. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο, παρακωλυθὲν ὑπὸ τῶν συμβάντων τοῦ 1821, ἐσυνεχίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀζάκη καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἡλιάδου Ῥαδουλέσκου, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ δίδυμοι ἱεροφάνται τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκάτερος Ἡγεμονία. Καὶ ὁ μὲν Ἀζάκης ἀπεκόμισε τὴν ἔμπνευσιν αὐτοῦ ἐξ ἐπισκέψεως εἰς τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως «προγόνους», ὁ δὲ Ῥαδολέσκου ἦτο μαθητὴς τοῦ Λαζάρου, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὄφειλε τὴν παιδευσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, οἵτινες ἦσαν τότε μᾶλλον προηγμένοι τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ὁμοεθνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀζάκης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος γράψας δρᾶμα ἐν τῇ Ῥωμανικῇ, ὁ δὲ Ῥαδολέσκου ἐξέδωκε τῷ 1829 τὴν πρώτην Ῥωμανικὴν ἐφημερίδα, γραφομένην ἐν τῇ «νόθῳ λατινικῇ» τοῦ Δουνάβεως· εἰς τὴν ἐφημερίδα δ' ἐκείνην ἐπηκολούθησε ταχέως δευτέρα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἡ παρὰ τοῖς εὐπατρίδασι διάδοσις τῆς γαλλικῆς ἤγαγεν εἰς πνευματικὸν καὶ γλωσσικὸν χάσμα μεταξὺ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ λαοῦ, ὅπερ οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον ἐξέλιπε τελείως. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ τὰ γαλλικὰ ἤθη ἔθεωροῦντο ὡς τὰ γνωρίσματα εὐπατρίδου καθ' ὅμοιον τρόπον, καθ' ἃ ἐν προτέροις περιόδοις γνώσις τῆς σλαβονικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς εἶχε διακρίνει τὰς κυβερνώσας τάξεις ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν. Γαλλικὰ σχολεῖα

εἶχον ἀνοιχθῆ πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ ἰδιώματος τοῦ ἐθιζομένου παρὰ τῇ ἀνωτέρα κοινωνίᾳ, καὶ αἱ συχναὶ εἰς Παρισίους ἀποδημίαι τῶν εὐπατριδῶν ἠλάττονον τὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ συνετέλουν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἰουδαίων, ἔξαιρέτως ἐν Μολδαβίᾳ.

Οἱ Ῥωμᾶνοι ἱστορικοὶ χρονολογοῦσι τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας ἀπὸ τοῦ 1822. Ἄλλ' ὁ διορισμὸς ἰθαγενῶν

Παπαφλέσσας (Ἴδε σελ. 118).

εὐπατριδῶν ὡς ἡγεμόνων, καίπερ ὢν ἐπιθυμητότατος, δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένος δυσαρέστων ἐπακολούθων. Οἱ βογιᾶροι, οἵτινες κατ' ἀρχὴν εἶχον εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν Ῥωμάνου ὡς ὀσποδάρου, ἔβλεπον ζηλοτύπως τὴν ἀνάρρησιν ἀνδρὸς ἐκ τῶν ἰδίων τάξεων ὡς ἄρχοντος αὐτῶν. Πολλοὶ αὐτῶν εἶχον φύγει εἰς ῥωσικὸν ἢ αὐστριακὸν ἔδαφος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ οἱ πρόσφυγες ἐκεῖνοι παρεπονοῦντο εἰς τὸν τσάρον περὶ τοῦ ἐλευθερίου προγράμματος τοῦ Στούρζα, καλοῦντος εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν Μολδαβίᾳ ἄνδρας νέους καὶ ταπεινοὺς τὸ γένος. Ὅτε

δ' ἐπανελήφθησαν αἱ μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας διπλωματικαὶ σχέσεις, ἐπέστρεψαν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος χρυσόβουλλον, ἀπαλλάσσον αὐτοὺς ὡς ἐκ δικαιώματος ἀπὸ παντὸς φόρου. Πρὸς τοῦτοις δὲ εἶχον μὲν ἀπαλλαγῆ οἱ Ῥωμᾶνοι τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ἀλλ' ἐπεσκιάζοντο ὑπὸ τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἣτις εἶχε μὲν ἤδη προσαρτήσῃ μίαν ῥωμανικὴν χώραν, ἐπωφθαλμία δὲ νάναλάβῃ τὴν προστασίαν δύο ἄλλων ἐκ τῶν λοιπῶν. Ὁ νέος τσάρος Νικόλαος Α' ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ συνήθροϊξε τὸν ῥωσικὸν στρατὸν παρὰ τὸν Προῦθον καὶ ἠξίου ὑπερφιάλως τὴν

ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν παρὰ τῶν ἀκόμη κατεχόντων αὐτὰς Τούρκων. Καὶ ἡ μὲν Μεγάλη Βρετανία παρώρμα τὸν σουλτᾶνον νὰ μὴ προκαλέσῃ τὴν Ῥωσίαν, ἡ δὲ καταστροφή τῶν γενιτσάρων καθίστα-
νεν εἰς αὐτὸν ἀδύνατον τὴν εἰς τὸν τσάρον ἀντίστασιν· διὸ τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1826 ὁ Νικόλαος ἐπέβαλεν εἰς τὸν Μαχμουτ Β' τὴν συνθήκην τοῦ Ἄκκερμαν, δι' ἧς ἐκηρύσσεται ἡ ἐλευθέρη θαλασσοπλοῖα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ὠρίζετο, ὅτι οἱ ὀσποδάροι τῶν Ἡγεμονιῶν ἔμελλον νὰ ἐκλέγονται ἐπὶ ἐπταετίαν μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἰκανωτάτων ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν τῇ συναινέσει τῆς Πύλης. Ἀπαιτεῖτο δ' ἡ συναίνεσις τῆς Ῥωσίας πρὸς παῦσιν ἢ παραίτησιν αὐτῶν· αἱ διαθέσεις αὐτῆς, ἐκφραζόμεναι διὰ τῶν Ῥώσων προξένων, ὄφειλον νὰ πευθύνωνται εἰς αὐτούς· ὄφειλον δὲ νὰ συντάξωσι σχέδιον διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως χάριν τῶν μάλιστα ταλαιπωρουμένων Ἡγεμονιῶν, αἵτινες τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη ὄφειλον νὰ παλαγγῶσι τοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν τέλους, κατόπιν δ' ἔμελλον νὰ πληρῶνωσι τοὺς ἐν ἔτει 1802 συμφωνηθέντας φόρους. Καθ' ἃ δὲ ὀρθῶς παρετηρήθη, ἡ Ῥωσία διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἐκέρδησε πολὺ πλείονα ἢ ὅ τι θὰ ὄφειλετο ἐκ πολέμου. Καὶ ὅμως ταῦτα ἦσαν μόνον τὸ προανάκρουσμα τοῦ μετ' ὀλίγον ἐπακολουθήσαντος πολέμου. Ἡ μάχη τοῦ Ναβαρρίνου ἐνέβαλεν εἰς τὸν τσάρον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ προσβάλλῃ ἐχθρὸν, οὗ ὁ στόλος εἶχε συντριβῆ, πρὶν ἢ ἀναδιοργανωθῆ τὸ στράτευμα αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἀπεποιήθη νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ τυπικὴ καταγγελία τῆς συμβάσεως τοῦ Ἄκκερμαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιδιωκομένην πρόφασιν. Καὶ δὴ, περατώσας τὸν πόλεμον, ὃν εἶχε διεξαγάγει κατὰ τῆς Περσίας, διὰ συνθήκης ἐξασφαλίζούσης εἰς αὐτὸν τὴν κατοχὴν τοῦ Ἐτζιματζίν, τῆς ἑδρας τοῦ Καθολικοῦ τῶν Ἀρμενίων, ἐκήρυξε τῇ 14 Ἀπριλίου 1828 ἕτερον πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Κατὰ δὲ τὰ εἰθότα τὸ πρῶτον στάδιον ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις τῶν Ἡγεμονιῶν, ἣτις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ διήρκεσεν ἐπὶ ἕξ ἔτη. Οἱ δύο ἡγεμόνες ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν κόμισα Pahlen. Οἱ δὲ Ῥωμᾶνοι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ὑπέστησαν τὰ δεινὰ τῆς μεταγωγικῆς ὑπηρεσίας, ἣν οἱ λιμώττοντες χωρικοὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐκτελῶσιν ἀντὶ τῶν λοιμοβλήτων ὑποζυγίων αὐτῶν.

Ὁ δεύτερος ἐκεῖνος ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος δὲν ὑπῆρξεν ὁ στρατιωτικὸς περίπατος, ὃν εἶχεν ὑπολάβει

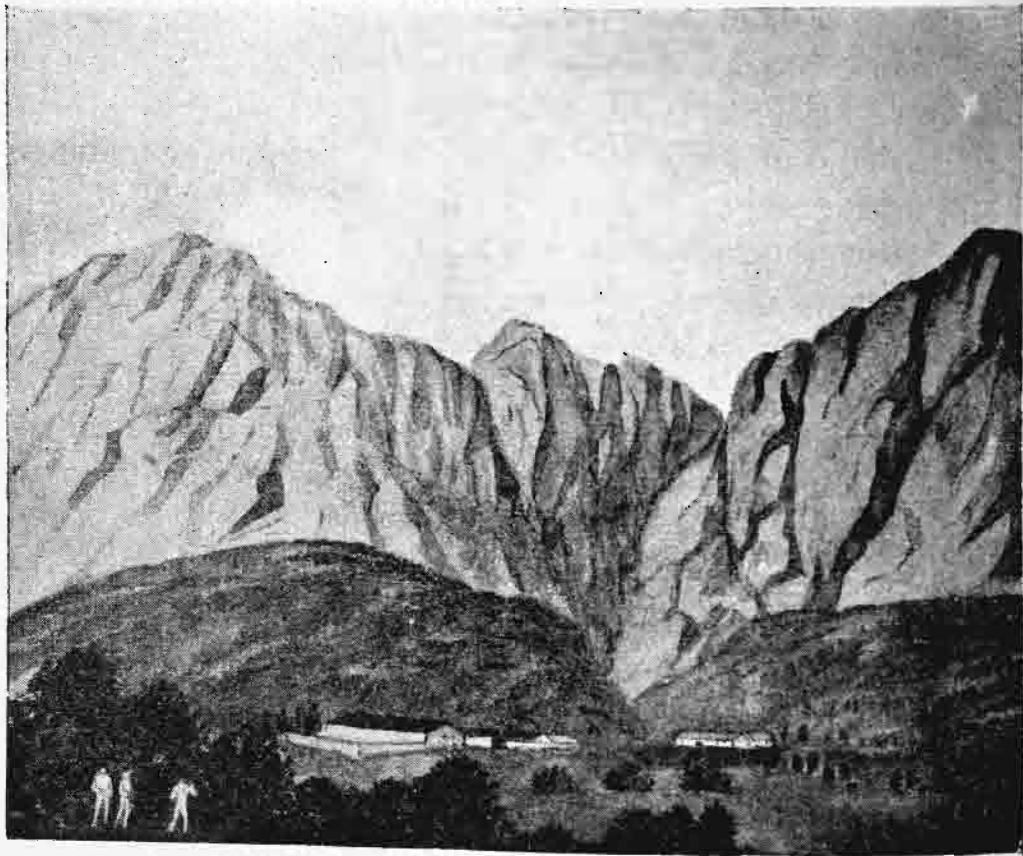
ὁ τσάρος. Καὶ εὐχερῆς μὲν ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις τῶν Ἡγεμονιῶν, ἀλλ' ἡ Βραΐλα καὶ τὰ μεγάλα τουρκικὰ φρούρια πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως ἀντέταξαν ἀντίστασιν μακράν. Ἡ μὲν Βάρνα κατελήφθη μόνον διὰ προδοσίας ἐναντίον τοῦ φρουράρχου αὐτῆς, προελθούσης ἐξ αὐλικῆς σκευωρίας, ἡ δὲ Σοῦμλα ἀπέκρουσεν ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις, καὶ ἡ Σιλιστρία ἀντέστη εἰς τετράμηνον πολιορκίαν. Ἐπιτυχέστερα δ' ὑπῆρξαν τὰ ῥωσικὰ ὄπλα ἐν Ἀσίᾳ. Τὰ κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον φρούρια Ἄναπα καὶ Πότι ἔπεσον· ὁ Πάσκιεβιτς, ἀκούραστος μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον, ἐκυρίευσε τὸ Κὰρς, τὸ Ἄμαλτσικ καὶ τὸ Ἀρδαχάν· τὸ Τοπράκ, τὸ Καλέχ καὶ τὸ Βαγιαζίτ ὑπέκλυσαν εἰς τοὺς εἰσβαλόντας. Ἀλλὰ τὸ ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἔτους ὑπῆρξεν ἡ ἐλάττωσις τῆς ῥωσικῆς γοητείας, ἣτις κατέστησεν ἀναπόφευκτον δευτέραν ἐκστρατείαν. Ὁ τσάρος, οὗ ἡ ἀλαζονεία εἶχε τρωθῆ ὑπὸ τῆς ἀκάμπτου ἀντιστάσεως τῶν περιφρονηθέντων Τούρκων, ἀπεχώρησεν ἐκ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ἐν Εὐρώπῃ εἰς τὸν στρατηγὸν Diebich, ἀξιωματικὸν καταγόμενον ἐκ Γερμανῶν. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη τῆς διευθύνσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ἤγαγεν εἰς τὴν ἐν Κουλέβτσα νίκην τῶν Ῥώσων καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1829 παράδοσιν τῆς Σιλιστρίας. Ὁ στρατὸς τοῦ Diebich ἐξετέλεσε τὸ ἀνδραγάθημα τῆς διαβάσεως τοῦ Αἴμου, ἦν οἱ Τούρκοι εἶχον ὑπολάβει ἀκατόρθωτον, καὶ ἡ διπλῆ ἐκείνη διάβασις ἀπὸ τοῦ Πραβάδη μέχρι τοῦ Αἰτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς Βάρνης μέχρι τοῦ Πύργου εἶχεν ἐπιτευχθῆ σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ μετ' ἀναξίας λόγου ἀπωλείας ἀνδρῶν. Τῇ 12 Ἰουλίου ἀμφότεραι αἱ μεραρχίαι συνηντήθησαν εἰς τὸ Ῥουμελίτσι, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ἡ ἄλωσις τοῦ Πύργου καὶ ἄλλων θέσεων παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κατέστησαν δυνατὴν τὴν βοήθειαν παρὰ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου. Μετὰ δὲ μάχας συγκροτηθείσας εἰς Διάβολιν καὶ εἰς τὸ Σλίβεν ὁ Diebich εἰσῆλασε τῇ 8 Αὐγούστου εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν «δίκην διοικητοῦ νέας φρουρᾶς εἰσερχομένου εἰς πόλιν φιλικήν»¹. Ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς στρατὸν ἀνερχόμενον εἰς μόλις εἰκοσακισχιλίους ἀνδρας. Τὸ θαῦμα δὲ τοῦτο ἐπετελέσθη ἔνεκα τῆς τόλμης τοῦ Ῥώσου στρατηγοῦ καὶ τῆς ἀφελείας τῶν Τούρκων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ

Πάσκιεβιτς εἶχε κυριεύσει ἐν Ἀσίᾳ τὸ Ἐρζερούμ καὶ παρεσκευάζετο νὰ ὀδεύσῃ ἐναντίον τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀλλ' αἱ καταπληκτικαὶ ἐκεῖναι πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Ῥώσων ἦσαν φαινομενικαὶ μᾶλλον ἢ πραγματικαί. Ὁ μὲν Μουσταφᾶς, ὁ ἀντιδραστικὸς πασσᾶς τῆς ἄλβανικῆς Σκόδρας, ἔφθασεν εἰς τὴν Σοφίαν μετὰ τεσσαρακοντακισχιλίων Ἀλβανῶν, ὅπως σώσῃ αὐτοκρατορίαν, ἧς τὴν ἐξασθένησιν εἶχε μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Ῥώσους. Ἡ δὲ Σοῦμλα, τὸ «παρθένον φρούριον» τοῦ Βιδινίου καὶ τὸ Ῥουτσούκιον ἐκρατοῦντο ἀκόμη ὑπὸ τουρκικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι εὐρίσκοντο ἀντιμέτωποι ἐχθροῦ πολὺ ἐπιβουλοτέρου τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν ἄλλων νόσων τῶν ἀναποσπάστων ἀπὸ τῆς πορείας ξένης στρατιᾶς διὰ χωρῶν γνωστῶν ἐπὶ ταῖς ταχείαις καὶ τερασταίαις μεταβολαῖς θερμοκρασίας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ τσάρος ἦτο πρόθυμος νὰ ὀμολογήσῃ εἰρήνην, ἣν οὐχ ἦττον ἐπεθύμουν οἱ Τούρκοι πολιτευταί, ἀγνοοῦντες τὸ ἀληθὲς πλῆθος καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ εἰσελάσαντος ῥωσικοῦ στρατοῦ, ὃν ἠῦξανον κατὰ φαντασίαν εἰς ἑξήκοντα χιλιάδας, καὶ μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πορείαν τοῦ Μουσταφᾶ. Εἶπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐφοβοῦντο ἐπανάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ ἡ ζωὴ αὐτῶν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας βαρῶνος von Müffling ἐξήσκει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας. Ὁ δὲ Diebich τὸ καθ' ἑαυτὸν μετὰ μεγίστης δεξιότητος ὠγκοῦτο μετὰ στόμφου ὡς νικηφόρος στρατηγός, καὶ, ὅτε οἱ Τούρκοι πληρεξούσιοι οἱ ἀποσταλέντες ὅπως διαπραξῶσι τὴν εἰρήνην ἐν Ἀδριανουπόλει ἐξηκριβῶσαν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ ἠπειλήσαν τὴν διακοπὴν τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ προφυλακαὶ αὐτοῦ ἔφθασαν εἰς Τζουρουλὸν, προελάσασαι πέραν τοῦ ἡμίσεος τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀγούσης ὁδοῦ καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥῶσοι κατεῖχον παρὰ μὲν τὸ Αἰγαῖον τὴν Αἶνον, παρὰ δὲ τὸν Εὐξείνιον τὴν Μήδειαν. Συγχρόνως δ' οἱ στόλοι αὐτῶν παρέπλεον τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου καὶ ἠπειλοῦν τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων, ὅπου ὁ ἀγγλικὸς στόλος θὰ ἠθέλεν ἴσως ἀκολουθήσει τὴν ῥωσικὴν σημαίαν, προκαταλαμβάνων τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἠνώθη μετὰ τοῦ τῆς Πρωσσίας, παρορμῶν τὸν σουλτᾶνον εἰς ὑποχώρησιν, καὶ ὁ Μαχμούτ Β' μετὰ δακρύων συνήνεσεν εἰς τὴν καταστρεπτικὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐπέτυχεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ σύστημα τοῦ

¹ *Moltke* Der russisch-türkische Feldzug σ. 370.

παραπλανητικοῦ πατάγου (bluff), οὐδέποτε δὲ πάλιν μέχρι τοῦ 1878 στρατὸς ῥωσικὸς εἶχε προσεγγίσει τόσον τὸ τέρμα τῆς ῥωσικῆς φιλοδοξίας.

Ἡ συνθήκη ἢ ὑπογραφεῖσα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ πρωτεύουσῃ τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1829 δὲν ἠλάττωνεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἔδαφος ὅσον τὴν γοητείαν τοῦ σουλτάνου. Ὁ τσάρος ἀπέδωκεν ἀπάσας τὰς θέσεις

Τὸ χάνι τῆς Γραβιάς

κατὰ τὴν ἐν τῷ Στρατιωτικῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Μονάχου ἐγχρωμον εἰκόνα τοῦ Βαυαροῦ λοχαγοῦ Koellnberger ἧς πιστὸν ἀντίγραφον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας (Ἴδε σ. 94).

τὰς ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ καταληφθείσας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ τουρκίᾳ, οὕτω δὲ ὁ Προῦθος ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε τὸ σύνορον τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀπέβαλον ἅπαντα τὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως, καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος, ὁ Βόσπορος καὶ τὰ Δαρδανέλλια ἀνεφύθησαν ἐλευθέρως εἰς τὰ ῥωσικά ἐμπορικὰ πλοῖα παντὸς μεγέθους καὶ εἰς τὰ σκάφη ἄλλων δυνάμεων, εὐρι-

σκομένων ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῆς Πύλης. Ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ὁ τσάρος ἀπέδωκε τὸ Βαγιαζίτ καὶ τὸ Ἐρζερούμ, ἀλλ' ἐκράτησε τὰ Ἄναπα, τὸ Πότι καὶ τὸ Ἀχάλτσυχ, οὕτω δ' οἱ φιλοπόλεμοι κάτοικοι τοῦ Καυκάσου ἀπεμονώθησαν. Καὶ ἡ μὲν Τουρκία ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἐλαττωθεῖσαν κατόπιν, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὰς δύο Ἑγεμονίας καὶ τὸ φρούριον τῆς Σιλιστρίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων πληρωμῆς τοῦ ὄλου ποσοῦ. Ἡ δὲ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία ἔμελλον μὲν νὰπολαύωσι τῶν προνομίων αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης, ἀλλὰ χωριστὸν πρωτόκολλον ὥριζεν, ὅτι οἱ ὀσποδάροι ὄφειλον νὰ ἐκλέγωνται ἰσοβίως καὶ μόνον δι' ἓνα λόγον, τὴν διάπραξιν ἐγκλήματος, θὰ ἠδύναντο νὰ παυθῶσιν. Ἐμελλον δὲ νὰ διευθύνωσι τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν οἰκείων Ἑγεμονιῶν, συμβουλευόμενοι τὰς ἐκτάκτους αὐτῶν συνελεύσεις ἢ *διβάνια*, δὲν θὰ ἐπετρέπετο δὲ ἡ ὑπαρξίς τουρκικοῦ φρουρίου ἢ τουρκικῆς ἐγκαταστάσεως παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως, ὅπου αἱ ὑπάρχουσαι μουσουλμανικαὶ ἰδιοκτησίαι ὄφειλον νὰπεμποληθῶσιν ἐντὸς δεκαοκτῶ μηνῶν. Καὶ ἀπηλλάσσοντο μὲν αἱ Ἑγεμονίαι τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ παρέχειν σῖτον, πρόβατα καὶ ξυλείαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ὄφειλον νὰ πληρόνωσιν ἀποζημίωσιν χάριν τῆς τοιαύτης ἀπαλλαγῆς. Κατὰ δὲ τὸν θάνατον ἢ τὴν παῦσιν τοῦ ὀσποδάρου ὄφειλε νὰ πληρωθῇ ποσὸν ἀντίστοιχον τοῦ ἐνιαυσίου φόρου, ἀλλ' αἱ Ἑγεμονίαι ἀπηλλάγησαν τῆς ἀποτίσεως τοιοῦτου φόρου ἐπὶ δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐκκένωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Οὕτως οἱ μόνον ἐναπομένοντες δεσμοὶ μετὰ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν Ῥωμάνων ἦσαν ὁ διορισμὸς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν καὶ ἡ πληρωμὴ τοῦ οἰκείου φόρου. Καὶ ἠλαττώθησαν μὲν τὰ δικαιώματα τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας, ἀλλ' ἠϋξήθησαν τὰ τῆς ῥωσικῆς προστασίας, καὶ ἡ ῥωσικὴ κατοχὴ παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐνισχύσεως τῆς μοσχοβιτικῆς δυνάμεως.

Ὁ κόμισ Παῦλος Κισσιλέφ, εἰς ὃν ὁ τσάρος ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῶν Ἑγεμονιῶν μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως, παρέσχε διάφορα ἀγαθὰ εἰς τοὺς πιεζομένους αὐτῶν κατοίκους. Καὶ ἐπάλαισε μὲν κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐπιτυχῶς ἐναντίον τοῦ λοιμοῦ, τῆς χολέρας καὶ τοῦ λιμοῦ, δεινῶν λυμαιομένων τὴν χώραν, ἐξασφαλίσας δὲ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων ἐπέρανε τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὀργανικοῦ ἐκείνου καταστατικοῦ, οὗ εἶχε δοθῆ ἐπαγγελία ἐν τῇ συμβάσει τοῦ Ἄκκερμαν. Ὁ ὀργανικὸς κανονισμὸς (Règle-

ment organique) ἐκεῖνος, οὗ ἡ σύνταξις εἶχεν ἀρχίσει διαρκούντος τοῦ πολέμου, συνετάχθη ὑπὸ κοινῆς ἐπιτροπείας τεσσάρων Βλάχων καὶ τεσσάρων Μολδαβῶν εὐπατριδῶν κατὰ τὰς ὥσικας εἰσηγήσεις, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν μὲν τῇ Βλαχία τῷ 1831, ἐν δὲ τῇ Μολδαβία τῷ 1832. Καθ' ἃ δὲ προσεδοκᾶτο ἐξ αὐτῆς τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἔθηκε μὲν τέρμα εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ διοικήσει ἀναρχίαν, ἀλλ' ἀφῆκε τὴν ὥμανικὴν κοινωνίαν στηριζομένην ἐπὶ αὐστηρῶς ὀλιγαρχικῶν βάσεων, ἧς τὸ μάλιστ' ἀξιοσημειωτὸν δεῖγμα ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν εὐπατριδῶν ἀπὸ πάσης εἰσφορᾶς. Ὅπως δὲ διατηρήσῃ τὴν ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν ὑποστήριξιν ἡ Ῥωσία ἐθυσίασε τοὺς καλλιεργητὰς τοῦ ἐδάφους, ὧν ἡ κατάστασις ἀπέβη διπλῶς χειροτέρα διὰ τῆς ἐν μὲν ἡμέραις ἀναγκαστικῶν ἔργων αὐξήσεως τῶν γαιῶν ὑπὲρ τῶν γαιοκτημόνων, ἐλαττώσεως δ' αὐτῶν, ὅτε οἱ γαιοκτήμονες ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν αὐτὰς εἰς τοὺς καλλιεργητὰς. Οὕτως οἱ μὲν χωρικοὶ εἶχον ὅλα τὰ βάρη, ἡ δὲ ἀριστοκρατία πάσας τὰς τιμὰς τοῦ δημοσίου βίου. Ἀλλ' ὅπως ἀποφευχθῆ ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ἐνίσχυσις τῶν βογιάρων ἢ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος, οἱ Ῥῶσοι κατέφυγον εἰς τὸν μηχανισμόν, ὃν ἀπεδέχθησαν τῷ 1879 ἐν Βουλγαρία, εἰσαγαγόντες διοργανωτικὸν σύστημα ἐπιταγῶν καὶ ἰσοσταθμῆσεων διατεταγμένων οὕτω δεξιῶς, ὥστε νὰ ἐξουδετερόνηται ἡ δύναμις τοῦ ἡγεμόνος διὰ τῆς τῶν εὐπατριδῶν καὶ ἡ τῶν εὐπατριδῶν διὰ τῆς τοῦ ἡγεμόνος. Κατ' ἀκολουθίαν ἔμελλε νὰ ἐκλέγηται συνέλευσις βογιάρων, ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον καὶ εἰς τὰς προστάτιδας δυνάμεις παράπονα ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ἐξ ἑτέρου ἠδύνατο νὰ ἀναβάλῃ συνέλευσιν στασιάζουσαν καὶ ἀναφεροθῆ εἰς τοὺς δύο αὐτοκρατορικοὺς φύλακας τῆς ἰδίας Ἡγεμονίας, ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν σύγκλησιν ἑτέρας. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς περιστάσει διαιτητῆς θὰ ἦτο ὁ τσάρος. Διοργανώσαντες δὲ οὕτω τὰς Ἡγεμονίας οἱ Ῥῶσοι ἀπεχώρησαν τῷ 1834, ὅτε δι' εἰδικῆς συμφωνίας μεταξὺ τοῦ τσάρου καὶ τοῦ σουλτάνου ὠρίσθη ὅπως διὰ μόνην τὴν περίστασιν ἐκείνην διορίσωσι τοὺς ἡγεμόνας αἱ δύο αὐλαί. Διορίσθησαν δὲ τῆς μὲν Βλαχίας ἡγεμὼν ὁ Ἀλέξανδρος Β' Γκίκας, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν ἐτῶν 1822-8, τῆς δὲ Μολδαβίας ὁ Μιχαὴλ Στούρζας. Ἀλλ' ἡ Ῥωσία ἐξηκολούθησεν ἐξασκοῦσα ἐπίδρασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν Ῥωμάνων διὰ τῶν προξένων αὐτῆς· ἡξίου δὲ ὅπως μὴ ἐπέλθῃ μεταβολὴ ἐν τῷ ὀργανικῷ κανονισμῷ ἄνευ συναινέσεως ἑαυτῆς καὶ τῆς Τουρκίας,

καὶ ἀντετάχθη εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Αἱ δὲ σκευωρίαὶ αὐτῆς ἐκορυφώθησαν τῷ 1842 διὰ τῆς παύσεως τοῦ Γκίκα.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ μὲν Ἑλλάς εἶχεν ὑπάρξει τὸ θέατρον ἐνὸς πολέμου, αἱ δὲ Ἡγεμονίαι ἢ βάσις ἄλλου, ἢ Σερβία εἰρήνευσε μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἔμενεν ἀδιατάρακτος ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ὥσικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸν Μίλος, ἥδη ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ ὡς ἀνώτατον αὐτοῦ κληρονομικὸν ἡγεμόνα, εἶχε δοθῆ τῷ 1820 ἡ ὑπόσχεσις ἀναγνωρίσεως τῆς Πύλης, ἣτις ἄλλως ἦτο πρόθυμος καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸ ποσὸν τοῦ σερβικοῦ φόρου, ἂν οἱ Σέρβοι ἤθελον ἀποδεχθῆ τὸ τοιοῦτον ὡς ὀριστικὴν διαρρύθμισιν. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη, καὶ σερβικὴ πρεσβεία σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν διαπραγματεύσεων ἐκρατήθη καὶ ἐτέθη ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐπὶ πέντε ἔτη. Περαιτέρω δὲ διαπραγματεύσεις ἀνεστάλησαν μέχρι τῆς συμβάσεως τοῦ Ἀκκερμαν, καὶ τὸ εἰς τὴν Σερβίαν ἀναφερόμενον καὶ συνοδεῦον αὐτὴν εἰδικὸν πρωτόκολλον ἐπεκύρωσε καὶ ἐπεξέτεινε τὰς προτέρας τουρκικὰς παραχωρήσεις. Ἡ Πύλη ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὸ ὄγδοον ἄρθρον τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ εἰρήνης, νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν ὥσικὴν κυβερνήσιν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης καὶ νὰ κανονίσῃ ἐντὸς δεκαοκτῶ μηνῶν συμφώνως μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεσταλμένων τοῦ σερβικοῦ λαοῦ τὰ αἰτούμενα ὑπὸ τῶν Σέρβων. Ἀνεφέροντο δ' αἱ αἰτήσεις αὗται εἰς ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν, εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὴν μετὰ τῆς Σερβίας καὶ πάλιν ἔνωσιν τῶν ἑξ σερβικῶν διαμερισμάτων, ἅτινα εἶχον μὲν συμπεριληφθῆ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Καραγεώργη, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς Σερβίας κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μίλος. Ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν ἔδειξε διάθεσιν νὰ ἐκτελέσῃ τὰς δοθείσας ἐν Ἀκκερμαν ὑποσχέσεις ταύτας, καὶ τὰ πράγματα ἔμειναν ὡς εἶχον μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ὥσοτουρκικοῦ πολέμου. Τούτου δὲ διαρκούντος, συμφώνως πρὸς τὴν ῥητὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Diebich, φροντίζοντος νὰ ἀποφύγῃ αὐστριακὰς ἀντιζηλίαις ἢ ἀντίποινα παρὰ τῶν Τούρκων, οἱ Σέρβοι περιορίζοντο εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς ἐνώσεως δυνάμεως Βοσνίων μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀντημεῖφθησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν, καὶ ἡ Πύλη ὑπεσχέθη νὰ ἐκτελέσῃ «ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς» τὸ παράρτημα τῆς συμβάσεως τοῦ Ἀκκερμαν καὶ εἰδικώτερον τὴν ἐπαγγελίαν περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν

ἔξ ἀπεσπασμένων σερβικῶν διαμερισμάτων. Καὶ ὄφειλε μὲν νὰ κοινωθῆ εἰς τὴν Ῥωσίαν τὸ περὶ τῆς προσαρτήσεως ταύτης σουλτανικὸν φερμάνιον ἐντὸς μηνὸς, ἀλλ' αἱ συνήθεις παρελκύνει τῆς τουρκικῆς διπλωματίας ἐπήνεγκον τὴν μέχρι τοῦ 1830 ἀναβολὴν τῆς παραχωρήσεως τῆς αὐτονομίας τῆς Σερβίας. Οὐδεὶς Τοῦρκος, ἔξαιρουμένων τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις φρουρῶν, ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐν Σερβίᾳ, τὰ δ' ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τουρκικὰ κτήματα ὄφειλον νὰ πωληθῶσι, καὶ αἱ πρόσοδοι τῶν *ζαΐμηδων* καὶ *τιμαριωτῶν* νὰ ἐκτιμηθῶσι καὶ νὰ πληρόνωνται εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις ἔμελλε νὰ ποζημιώσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ προνομίων αὐτῶν. Ὁ σερβικὸς φόρος καθωρίσθη, καὶ ἡ εἴσπραξις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ γίνηται ὑπ' αὐτῶν τῶν Σέρβων· ἀντὶ δὲ Ἑλλήνων ἐπισκόπων, στελλομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Σέρβοι ἠδύναντο νὰ ἐκλέγωσιν ὁμοφύλους, ὑποκειμένους εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ὁλη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἐπετράπη εἰς τὸν ἡγεμόνα, ὡς ὠνομάσθη ἐπισήμως ὁ Μίλος, οὗτος δ' ἔμελλε νὰ ἔξασκῆ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ κοινῇ μετὰ τῆς συνελεύσεως τῶν γερόντων. Ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος ἀνὴρ προέτεινε νὰ παραιτηθῆ χάριν ἄλλου νῦν ὅτε τὸ ἔργον, ὅπερ ἐκεῖνος εἶχεν ἀρχίσει, ἐφαίνετο συντελεσθέν· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς πλαστῆς ἐκείνης παραιτήσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου ἐκλογή αὐτοῦ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως καὶ ἡ κατὰ τύπους ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς κληρονομικοῦ ἡγεμόνος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῇ 22 Ἰουλίου 1830. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐδίσταζεν ἀκόμη νὰ ποδώσῃ τὰ ἔξ ἀποκεχωρισμένα σερβικὰ διαμερίσματα, ἕως ὃ Μίλος ἐξέλεξεν εὐνοϊκὸν καιρὸν, ὅτε ἡ Τουρκία εὕρισκετο ἐν περιπλοκῇ πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως ὑποθάληψη ταραχὰς μετὰ τῶν ἐν τοῖς διαμερίσμασιν ἐκείνοις κατοίκων, καὶ τότε εἰσώρμησεν εἰς αὐτὰ, ὅπως δῆθεν ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν. Οὕτω τέλος τῷ 1833 οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν εἰς τὴν λογικὴν τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ σερβικὴ ἡγεμονία, αὐξηθεῖσα κατὰ τὸ ἐν τρίτον, ἐπεξετάθη μέχρι μὲν τοῦ Ἀλεξινάτς πρὸς νότον, μέχρι δὲ τοῦ Δρίνου πρὸς δυσμὰς καὶ τοῦ Τιμόκ πρὸς ἀνατολάς· τὰ σύνορα δὲ ταῦτα ἔμειναν ἀναλλοίωτα μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἐντὸς τούτων τῶν συνόρων ἔμενον ἀκόμη ἐν τοῖς φρουρίοις αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ, καὶ δι' εὐφυοῦς σοφίσματος τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ὑποστηρικθείσης ὑπὸ τοῦ τσάρου, εἰς ἣν ὑπεβλήθη τὸ ζήτημα χάριν διαιτησίας, τὰ κατηδαφισμένα ὀχυρώματα τοῦ Βελιγραδίου ἐθεωρήθησαν ἀποτελοῦντα «φρούριον», οὕτω δ' οἱ Τοῦρκοι

κάτοικοι διέμειναν ἐν τῇ πόλει. Κατ' ἀκολουθίαν τῷ 1833 τὸ Βελιγράδιον ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἐξηρημένον τῆς νέας διαταγῆς, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ ἐκτὸς τῶν φρουρίων Μουσουλμᾶνοι παρεκαλοῦντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Σερβίαν ἐντὸς πέντε ἐτῶν, τῷ δὲ 1838 ὑπῆρχον ἀκόμη ἐν τῇ πόλει διςχίλιοι ἑπτακόσιοι Τοῦρκοι· προήρχοντο δ' ἐντεῦθεν συνεχεῖς προστριβαὶ, αἵτινες μετὰ εἰκοσιτέσσαρα ἔτη ἤγαγον εἰς σύγκρουσιν αἱματηράν.

Ἐξαιρουμένου δὲ τοῦ τοιοῦτου γεγονότος, ἡ ἡγεμονία τῆς Σερβίας ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἦτο ἀπηλλαγμένη τῆς ἀναμίξεως τῶν μὲν Τούρκων εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς, τῶν δ' Ἑλλήνων εἰς τὰ τῆς θρησκείας. Ἐθνικὴ κυβέρνησις καὶ ἐθνικὴ ἐκκλησία εἶχον ἀντικαταστήσει σύστημα ἄλλοφύλου κυριαρχίας, καίτοι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιτευχθῆ τελεία ἀνεξαρτησία. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἀγρόται δὲν εἶχον ἐπωφεληθῆ τὴν ἀλλαγὴν ἐκείνην κυρίων.

Παρεπονοῦντο, ὅτι ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσιν ἐπιτήδεια κατὰ τὰς ἀποδημίας τῶν ἐπιτοπίων ἀρχηγῶν, νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἀναγκαστικά ἔργα καὶ νὰ ὑφίστανται ἄλλας πιέσεις. Τὰ δὲ παράπον' αὐτῶν ἐπήνεγκον τὴν ἐκρηξιν ἀποστασίας, ἣν κατέστειλεν ὁ πανίσχυρος ἀρχηγὸς Βούτσιτς καθ' ἣν ὥραν οἱ ἐπαναστάται ὤδευον πράγματι ἐναντίον τοῦ Κραγούγιεβατς, ὅπου ὁ Μίλος εἶχε στήσει τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἶχε καταστήσει τὸν Μίλος ἔτι αὐταρχικώτερον ἢ πρότερον. Καὶ ἰσχυρίζετο μὲν, ὅτι ἐφαρμόζει χάριν τῶν ὑπηκόων τὸν Ναπολεόντειον κώ-

Νικηταρῶς.

δικα, ἀλλ' ἐνήργει ὅμως ὡς εἰ ἡ θέλησις αὐτοῦ ἦτο ὁ μόνος νόμος. Ἐλάμβανε λειμῶνας καὶ οἰκίας εἰς τιμὰς ὀριζομένας κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν· ἐπέτρεψε τὴν πυρπόλησιν προαστείου τινὸς τοῦ Βελιγραδίου χάριν ἐγέρσεως νέων κτιρίων ἐν τῇ αὐτῇ θέσει· ἠνάγκασε τοὺς καπήλους τοῦ Βελιγραδίου νὰ νοίξωσι τὰς θυρίδας αὐτῶν χάριν ἐναποθηκεύσεως τοῦ χόρτου αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν περίφραξιν τῶν κοινοτικῶν κτημάτων ἐπειράθη νὰ ἐξασφαλίσῃ μονοπώλιον τῆς ἐμπορίας τῶν χοίρων, ἣτις ἦτο ἡ κυριωτάτη βιομηχανία τῆς Σερβίας· παρεμποδίζων δὲ τὴν συγκρότησιν μεγάλων τιμαρίων, εὐηργέτησε μὲν τοὺς καλλιεργητὰς τοῦ ἐδάφους καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ πίεσεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, ἀλλὰ τοῦτο πράττων ἀπέστησεν ἑαυτοῦ πολλοὺς τῶν ἰδίων φίλων. Ἡ δὲ δυσαρέσκεια αὐτῶν ἤγαγε τῷ 1835 εἰς συνωμοσίαν ἐναντίον αὐτοῦ. Οἱ συνωμόται κατέλαβον τὸ Κραγούγιεβατς, καὶ ὁ Μίλος ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ συνέλευσιν καὶ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν χορήγησιν συντάγματος. Διὰ τῆς πρώτης δὲ ταύτης ἀποπειρας συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐν Σερβίᾳ, κληθέντος ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς συνελεύσεως «Συντάγματος τῆς Σρετένιε», κατέστη ὑπουργεῖον ἕξ ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, ἐπιτροπείας ἡγετῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ ἀνήρχετο εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναδείξεως τοῦ Καραγεώργη. Ὁ ἡγεμὼν ὑπερεοῦτο νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα νόμον τρις ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ὅπερ συνεμερίζετο μετ' αὐτοῦ τὴν νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, καθ' ἃ προδιεγράφετο ἐν τῷ φερμανίῳ τοῦ 1830. Μετεῖχον δὲ τοῦ Συμβουλίου δικαιωματικῶς ἅπαντες οἱ ὑπουργοὶ, οἱ τε ἐν ἐνεργείᾳ καὶ οἱ προὔπαρξαντες. Ὡς διαιτητῆς δὲ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ Συμβουλίου κατέστη ἐνιαυσία συνέλευσις ἑκατὸν μελῶν, καλουμένη Σκουπῖνα καὶ ἐκλεγομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Διὰ τῆς τοιαύτης διατάξεως ἐκανονίζετο καὶ ἐσυστηματοποιεῖτο ὁ πρότερος εἰκαῖος τρόπος τῆς συγκλήσεως τοιούτων συνελεύσεων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ δικαιοδοσία τοῦ σώματος τούτου περιορίζετο πράγματι εἰς τὰ οἰκονομικά. Ἀλλὰ τὸ «Σύνταγμα τῆς Σρετένιε» κατηργήθη σχεδὸν ἅμα τῇ ψηφίσει αὐτοῦ. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία, ἐκπλαγεῖσαι ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ τοιούτων ἀρχῶν ἐν κράτει πλησιεστάτῳ μὲν πρὸς ἐκείνην, προσφιλεστάτῳ δ' εἰς ταύτην, διεμαρτυρήθησαν, καὶ ὁ σουλτᾶνος ἐνεθάρρυνε τὸν οὐδόλως ἀπρόθυμον Μίλος, ἵνα καταργήσῃ αὐτό. Ὁ μὲν ἐπίσημος τύπος ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ Μίλος ἦτο ὁ μόνος κυρίαρχος ἐν Σερβίᾳ, ἐκεῖνος

δ' ἀπέβη εἶπερ ποτὲ αὐταρχικὸς καὶ ἀντιδημοτικὸς. Καθίδρυσεν μονοπώλιον τοῦ ἐκ Βλαχίας εἰσαγομένου ἄλατος, καὶ ἔδαπάνη τὰ ἐκ τοῦ χρηματισμοῦ τούτου κέρδη εἰς ἀγορὰν γαιῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ. Καὶ αὐτὸς δ' αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς Ἐφραὶμ προσῆλθεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ ὑπεχρεώθη μετὰ τοῦ Βούτσιτς νὰ ἐγκαταλίπη τὴν χώραν, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡ Ῥωσία ἔβλεπε μετ' ἀποδοκιμασίας τὴν ἐπικράτησιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἡγεμόνος, ὑπερβαλλούσης τὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπερχομένην ἀποτυχίαν τοῦ Ῥωσικοῦ σχεδίου περὶ τῆς ἀντιρρόπου ἐξασθενήσεως ἀλλήλων.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Μίλος ἔλαβεν ὑποστήριξιν ὅθεν δὲν ἀνεμένετο. Καὶ δὴ ὁ λόρδος Πάλμερστον εἶχε φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τῶν μικρῶν χριστιανικῶν πολιτειῶν τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς ἦτο τὸ ὀρθὸν πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς τε Τουρκίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Συνεῖδε, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ὁ σὶρ Οὐίλλιαμ Οὐάιτ, ὅτι κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἱ λαοὶ τοῦ Αἴμου ἔμελλον νὰ ποθῶσι φραγμὸς ἐναντίον τῆς ἐφορμήσεως τῆς Ῥωσίας. Κατ' ἀκολουθίαν τῷ 1837 ἔφθασεν εἰς τὴν Σερβίαν ὁ συνταγματάρχης Hodges ὡς πρῶτος πρόξενος τῆς Ἀγγλίας διαπεπιστευμένος παρὰ τῆς ἡγεμονίας ἐκείνης, καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν αὐταρχικὴν καὶ ἀντιρωσικὴν στάσιν τοῦ Μίλος. Οὕτως ἡ μικρὰ σερβικὴ αὐτὴ ἀπέβη ἡ κονίστρα διπλωματικοῦ ἀγῶνος μετὰ τῶν ἐσπερίων δυνάμεων καὶ τοῦ τσάρου. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος, ὅστις ὑφίστατο τότε τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ῥωσίας, μετ' ἧς εἶχεν ὁμολογήσει τῷ 1833 τὴν ταπεινωτικὴν συνθήκην τοῦ Χουγκιὰρ Ἰσκελεσῆ¹, δὲν ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐναντίον τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πανισχύρου προστάτου. Φερμάνιον ἐκδοθὲν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1838 περιώρισε τὴν ἀρχὴν τοῦ Μίλος διὰ τῆς ἰδρύσεως γερουσίας, συνισταμένης ἐκ δεκαεπτὰ μελῶν ἰσοβίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ δεκαεπτὰ διαμερίσματα τῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τῆς γερουσίας ταύτης ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται τέσσαρες ὑπουργοὶ, πᾶσα δὲ διαφορὰ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ σώματος ἐκείνου ἔμελλε νὰ ἐφεσιβάλληται εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον σουλτᾶνον. Ἀλλ' ὁ Μίλος δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ συναινέσῃ εἰς τοιοῦτον περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου, ἐξηρέθισε τοὺς ἀγρότας, διαδίδων

¹ Ἴδε κατωτέρω σ. 191.

τὴν φήμην, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἔμελλον νὰ ἔχωσι δεκαεπτὰ κυρίους ἀνθ' ἑνός. Ἄλλ' ἡ γερουσία διέταξε τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ Βοῦτσιτς νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν ἐκείνην· ὁ δὲ θριαμβεύων ἡγέτης, ἐπιστρέψας εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἀνῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν σαφῶς, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην αὐτοῦ. Καὶ τῇ μὲν 1 Ἰουνίου 1839 ὁ δεύτερος ἰδρυτὴς τῆς νέας Σερβίας παρητήθη ὑπὲρ τοῦ ἀσθενοῦς πρεσβυτέρου υἱοῦ Μιλάνου Ὁβρένοβιτς Β', καὶ ἔφυγε πέραν τοῦ ποταμοῦ Σάου. Τῇ δὲ 27 Ἰουνίου ἀπέθανεν ὁ Μιλᾶνος πρὶν ἢ κἂν μάθῃ, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει ἡγεμῶν τῆς Σερβίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθησαν διοικοῦντες τὴν χώραν ὁ Βοῦτσιτς, ὁ Ἐφραὶμ Ὁβρένοβιτς καὶ ὁ τουρκόφιλος Πετρόνιεβιτς.

*Μιχαὴλ Ὁβρένοβιτς
ἡγεμῶν τῆς Σερβίας.*

Τότε ἡ γερουσία ἀπεφάσισε νὰ ζητηθῇ ὁ διορισμὸς τοῦ νεωτέρου υἱοῦ τοῦ Μίλος, τοῦ Μιχαὴλ Ὁβρένοβιτς Γ'. Καὶ συνήνεσε μὲν ὁ σουλτᾶνος, ἀλλ' ἐν τῷ φερμανίῳ τοῦ διορισμοῦ παρελείπετο πᾶσα μνεία τοῦ κληρονομικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡγεμόνος. Μέχρι δὲ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Μιχαὴλ τῇ 22 Φεβρουαρίου 1840 τὰ τῆς διοικήσεως διεξήγοντο ὑπὸ ἐπιτρόπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν ἡ

Πύλη ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ὡς συμβούλους τοὺς δύο χρηματίσαντας ἐπιτρόπους, τὸν Βοῦτσιτς καὶ τὸν Πετρόνιεβιτς. Ἄλλὰ τοῦτο ἀντετάσσετο εἰς τὸ ἀνεγνωρισμένον δικαίωμα τῶν Σέρβων τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἄρχοντας καὶ προεκάλεσεν ἀντίστασιν σφοδράν. Οἱ ἀγρόται, προτιμῶντες τὴν ἀρχὴν ἑνὸς ἀνδρὸς μᾶλλον ἢ πλειόνων, ἀπήτησαν τὸν διωγμὸν τῶν δύο συμβούλων, τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Μίλος καὶ τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν τῆς πρωτεύουσας εἰς Κραγούγιεβατς, ὅπου ἡ κυβέρνησις θὰ ἦδύνατο νὰ εἶνε ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένη εἰς ξένας ἐπιδράσεις ἢ ἐν Βελιγράδιῳ, φρουρίῳ τουρκικῷ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας. Ὁ δὲ Μιχαὴλ συνήνεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν προτέραν πρωτεύουσαν, καὶ οἱ σύμβουλοι αὐ-

τοῦ ἐπεζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῷ Τούρκῳ φρουράρχῳ τοῦ Βελιγράδιου καὶ ἔπειτα ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ. Ἄλλ' ἀτυχῶς τὸ ἔμφυτον εἰς τοὺς χωρικοὺς συντηρητικὸν πνεῦμα ἐξουδετερώθη ὑπὸ τοῦ ὑπεράγαν προοδευτικοῦ προγράμματος τοῦ παρὰ τῷ Μιχαὴλ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, Σέρβου ἐξ Αὐστρίας, ὅστις ἐπέδωκε τὴν μεταβολὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης ἀγροτικῆς κοινότητος εἰς πεπολιτισμένην ἐσπερίαν πολιτείαν. Καὶ δυσηρέστησε μὲν ἡ διαταγὴ περὶ ἀπογραφῆς, ἐπειδὴ λαοὶ πρωτόγονοι διαβλέπουσι πάντοτ' ἐν τῇ ἀπογραφῇ νέον ὄργανον φορολογίας, τῶν ἀπογραφέων θεωρουμένων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν διανόησιν προδρομῶν τῶν εἰσπρακτόρων· ἡ δὲ κοινωνικὴ ἀνύψωσις τοῦ κλήρου ὑπελαμβάνετο ἀποσκοποῦσα εἰς δαπάνας τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἔσειον τὴν κεφαλὴν ὡς πρὸς τὰ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν σχολείων εὐεργετήματα. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Τούρκοι παρεπονοῦντο διὰ τὴν ἴδρυσιν ἐθνικοῦ θεάτρου, ὅπου φιλοπάτριδες δραματοῦργοι ἐξύμουν τὸν Σέρβον ἥρωα τὸν φονεύσαντα τὸν Μουράτ Α' ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Ὡς εἰκὸς δὲ, τοιοῦτον προοδευτικὸν πρόγραμμα εἶνε δαπανηρὸν, καὶ τὸ ἀντιδημοτικώτατον ἀπάντων τῶν μέτρων τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἡ αὔξησις τοῦ ἐθνικοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον συμπαγῇ τῷ 1834 ἅπαντες οἱ ποικίλοι δασμοί. Πρὸς τούτοις δ' ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν εἶχεν ἐχθροὺς ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ· ἡ μὲν μήτηρ ἐπόθει τὴν παλινόρθωσιν τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ θεῖος Ἰωάννης ἦτο δυσηρεστημένος. Ἡ ἀνάκλησις τῶν ἐξορίστων, ὅσοι εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐν Τουρκίᾳ, παρέσχεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ἀρχηγούς, συνεκροτήθη δὲ *συνταγματικὴ* φατρία ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ὁ Βοῦτσιτς, ἀναλαβὼν τὸν Αὐγούστον τοῦ 1842 τὴν ἡγεσίαν ἀπάντων τῶν δι' ἓνα ἢ ἄλλον λόγον δυσηρεστημένων ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως, ἠξίωσε τὴν παῦσιν τῶν ὑπουργῶν τοῦ Μιχαὴλ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς φορολογίας. Ὁ δὲ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχε διαπράξει τὸ σφάλμα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε ὤδευσεν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Τούρκος διοικητὴς τῆς πόλεως ἠνύοι αὐτοὺς, ὁ Μιχαὴλ οὐδὲν ἄλλο εἶχε νὰ πράξῃ ἢ νὰ διαβῇ τὸν Σᾶον τῇ 17 Αὐγούστου, ὡς εἶχε πράξει πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τότε δ' εἰσῆλθε καὶ πάλιν ὁ Βοῦτσιτς ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Βελιγράδιον, καὶ ὡς αὐτοκαλούμενος «ἡγέτης τοῦ ἔθνους» κατέστησε προσωρινὴν κυβέρνησιν, ἣτις ἐκάλεσεν ἐθνικὴν συνέλευσιν χάριν ἐκλογῆς ἡγεμόνος. Συνελθοῦσα δ' αὕτη ἡ συνέλευσις τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1842 ἐξέλεξε τὸν Ἀλέξαν-

δρον Καραγεώργεβιτς, τὸν μόνον ἐπιζῶντα νεώτερον υἱὸν τοῦ Καραγεώργη, ἔχοντα ἡλικίαν τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει συνταξιούχος τοῦ Μίλος καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ Μιχαήλ. Τοῦτον συνίστα εἰς τοὺς Σέρβους τὸ πατριὸν ὄνομα καὶ τὸ ἄσπιλον παρελθόν. Ἡ δὲ Πύλη ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, καὶ ὁ Βουῦτσιτς ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἐξηκολούθησεν ἰσχύων ὡς στήριγμα τοῦ θρόνου.

Ἄλλ' ὁ τσάρος, ὅστις ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐνεργὸν προστάτην τῆς Σερβίας, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς μεταπολιτεύσεως ἐκείνης ὡς παρανόμου καὶ ἐπαναστατικῆς, καὶ ἠξίωσε τὴν παῦσιν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, νέαν ἐκλογὴν, τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Τούρκου ἐπιτρόπου τοῦ παραστάντος ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς συνελεύσεως καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Βουῦτσιτς καὶ τοῦ Πετρόνιεβιτς. Ἄλλ' ὁ λόρδος Ἀβερδὴν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπετείχθη διπλωματικὴ συνδιαλλαγή, καθ' ἣν ἠκυρώθη ἡ ἐκλογὴ, γενομένης συμφωνίας, ὅτι ὁ τσάρος δὲν ἠθέλην ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πράγματι δὲ τῇ 3 Ἰουνίου 1843 ἐξελέχθη καὶ πάλιν· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας δὲν ἠσύχασεν, ἕως ὁ Βουῦτσιτς καὶ ὁ Πετρόνιεβιτς ἐγκατέλιπον τὴν χώραν, εἰς ἣν εἶχον ἐπιστρέψει πρὸ βραχέος χρόνου.

Ἐν τούτοις δ' οἱ Σέρβοι τῆς Βοσνίας εἶχον ὑπάρξει πολὺ ὀλιγώτερον πειθῆνιοι τῶν ἐν Σερβίᾳ ὁμοειθῶν. Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαχμουτ Β' ἔτυχον ἰσχυρογνώμονος ἀντιστάσεως παρὰ τῆς προνομίουχου ἀριστοκρατίας τῆς φεουδαλικῆς ἐκείνης χώρας. Ἡ δὲ δυσἀρέσκεια τῶν Βοσνίων εὐπατριδῶν, ἣτις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς ἀφίξεως Τούρκου διοικητοῦ, προωρισμένου εἰς τὸ ναὐτοδιοικήσῃ ἐναντίον πασῶν τῶν τάξεων καὶ πάντων τῶν δογμάτων, ἐξεργάγη αὐτόχρημα εἰς φανεράν ἀποστασίαν ἅμα τῇ καταστροφῇ τῶν γενιτσάρων καὶ ταῖς εἰς αὐτὴν ἐπακολουθησάσαις στρατιωτικαῖς μεταρρυθμίσεσι. Τὸ Σαράγιεβον εἶχεν ὑπάρξει κεχαρισμένος σταθμὸς τῶν διαλυθέντων σωμάτων· ὅτε δ' οἱ φανατικοὶ αὐτοῦ κάτοικοι ἔμαθον, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὁ Τούρκος στρατιώτης ἔμελλε νὰ φέρῃ δύο διασταυρουμένους ἀορτῆρας ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸ αὐστριακὸν πρότυπον, ἀνεβόησαν μετὰ σαρκασμοῦ, ὅτι, ἂν ἐπέπρωτο νὰ ἐπιβληθῆ εἰς αὐτοὺς ὅπωςδῆποτε ὁ σταυρὸς, θὰ ἐλάμβανον αὐτὸν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἢ τοῦ τῆς Ῥωσίας. Ὑπὸ δὲ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τοῦ Ζβόρνικ οἱ ἐπαναστάται ἐδίωξαν τὸν διοικητὴν τὸν ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ «Γκιαούρη σουλτάνου», ἐχρειάσθη δὲ

νὰ καταβάλλῃ ὁ διάδοχος αὐτοῦ τὰ δραστηριώτατα τῶν μέσων, ὅπως ἀποκατασταθῆ τὸ κῆρος τοῦ Τούρκου δεσπότη. Καὶ ἡ μὲν παῦσις τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου παρέσχε καιρὸν εἰς τὸν Μαχμουτ, ὅπως συνεχίσῃ τὰς ἐξ εἰλικρινοῦς προθέσεως προερχομένας μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ Βόσνιοι Μωαμεθανοὶ ἐξηγέθησαν καὶ πάλιν ἐναντίον κινήσεως, ἣν ἐθεώρουν ἀπειλοῦσαν τὰ τε ἀριστοκρατικὰ αὐτῶν προνόμια καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν. Φυσικὸν δὲ αὐτῶν ἀρχηγὸν εὔρον τὸν Χουσεῖν ἀγᾶν, τὸν φύλαρχον τῆς Γραδίσκας, κειμένης παρὰ τὰς βοσνιακὰς ὄχθας τοῦ Σάου. Εἶνε δὲ ὁ Χουσεῖν ἀγᾶς τῶν ποιητικωτάτων μορφῶν ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῆς Βοσνίας. Ὦν νέος, εὐειδὴς καὶ πλούσιος εἶχε τὸ θάρρος ἥρωος καὶ τὴν φήμην ἀγίου. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀπεκάλουν αὐτὸν Δράκοντα τῆς Βοσνίας, καὶ, ἂν εἶχεν ὑπάρξει πραγματικὸς δράκων, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ δὲν θὰ ἔφευγον ταχύτερον πρὸ αὐτοῦ. Ἦρκεσε δὲ νὰναπετάσῃ τὴν πρασίην σημαίαν τοῦ Προφήτου ἐν Βαγγιαλούκα, ὅπως ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς χώρας ἐξαφθῆ πυρετώδης. Ἡγούμενος τῶν ἐνθουσιωδῶν ὀπαδῶν εἰσώρμησεν εἰς τὸ Σεράγιεβον. Αἱ σουλτανικαὶ ἀρχαὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πόλεως ἢ ἐφονεύθησαν, καὶ μόνος ὁ διοικητὴς ἐσώθη φυγών. Ἄλλ' οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσαν νὰ εὐχαριστήσωσι τὸν ζῆλον τοῦ νέου ἐκείνου ἀποστόλου, ἀλλ' ἐμελέτησεν οὐδὲν ἦττον ἢ ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ σουλτάνου πέραν τῶν συνόρων τῆς Βοσνίας. Ἐν τῷ ὄλεθρίῳ ἐκείνῳ πεδίῳ τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὅπου πρὸ τεσσάρων καὶ ἡμίσεος αἰῶνων οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βοσνίας εἶχον μάτην ἀγωνισθῆ ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὁ ἡγέτης τῶν Βοσνίων Μουσουλμάνων συνήθροισε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δυσηρεστημένοι συνέρρευσαν περὶ τὴν σημαίαν αὐτοῦ πανταχόθεν, ὁ μὲν πασσᾶς τῆς Ἀλβανίας ἡγούμενος εἰκοσακισχιλίων ἀξιωμαχῶν Ἀλβανῶν ἐκ τῆς «αἱματηρᾶς Σκόδρας», ὁ δὲ πασσᾶς τῆς Σοφίας μετ' ἀποσπάσματος ἐκ Βουλγαρίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τρεῖς ἀρχηγοὶ ἦσαν ἠνωμένοι, τὰ πάντα εὐωδοῦντο· ἀλλ' ὁ πανοῦργος μέγας βεζύρης Ῥεσίτ πασσᾶς κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τῶν Βοσνίων καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἰδίᾳ καθ' ἑκατέρων. Ὁ διορισθεὶς νέος διοικητὴς τῆς Βοσνίας ἔγεινε κύριος τοῦ Σαραγιέβου, καὶ ἐπέδειξε χλευασμὸν πρὸς τοὺς ἐπιχωρίους εὐπατρίδας, ἐγκαταστήσας τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἀντὶ τοῦ Τράβνικ, ὅπου συνήθως ἠδρευεν ὁ τοποτηρητὴς τοῦ σουλτάνου. Ὁ δὲ Χουσεῖν, διαπεράσας τὸν Σᾶον, ἔφυγεν εἰς τὴν Σλαβονίαν, ὅπου κατὰ τὰς δοθείσας

ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας διαταγὰς ἔτυχε δεξιώσεως εὐλαβεστάτης. Ἄλλ' ἡ διαμονὴ αὐτοῦ πλησιέστατα τῶν συνόρων παρεῖχεν ἀφορμὴν εἰς ταραχὰς, ἐπειδὴ βοσνιακαὶ συμμορίαὶ ἐδήουν διηνεκῶς τὰ σύνορα τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας καὶ τρεῖς ἢ αὐστριακὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δυσπειθεῖς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου. Διὸ ἀφέθη εἰς τὸν Χουσεῖν ἡ ἐκλογή ἢ νὰ διαμείνῃ αὐτόθι ἐπὶ τῷ ὄρω περιορισμοῦ καὶ ἐπιτηρήσεως ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν. Προετίμησε δὲ τὴν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Τραπεζοῦντα.

Κωνστ. Μαυρομιχάλης (Ἴδε σελ. 148).

Ἄλλ' ἡ ἀποστασία τοῦ 1831 ἦτο ἀπλῶς ὁ πρόδρομος περαιτέρων ταραχῶν. Ὅτε ὁ νέος σουλτᾶνος Ἀβδούλ Μετζίτ προεκήρυξε τὴν ἰσονομίαν ἀπάντων τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ διὰ τοῦ πολυθρυλήτου χάτι-σερίφ τοῦ Γκιούλ-χανέ, οἱ δυσηρεστημένοι τῆς Βοσνίας ἀντέταξαν καὶ πάλιν ἀντίστασιν ἀπεγνωσμένην.

Τέλος τῷ 1849 ἡ ἐξέγερσις ἔλαβε διαστάσεις τοσοῦτον φοβεράς, ὥστε ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ καταργήσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Διὸ ἀπέστειλε τὸν περιώνυμον Ὅμαρ πασσᾶν, Κροάτην ἀρνησίθρησκον καὶ κατὰ ταῦτα Σλά-

βον Μωαμεθανὸν, οἱοὶ πολλοὶ τῶν Τουρκοβοσνίων, ὅπως ὑποτάξῃ πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Συνέπραττε δὲ μετὰ τῶν ἀποστατῶν κρύφα ὁ Ἄλῃς πασσᾶς Ρίζβανμπέγοβιτς, ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ὅστις εἶχε ταχθῆ ὑπὲρ τοῦ σουλτάνου κατὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ 1831 καὶ εἶχεν ἀνταμειφθῆ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀναθέσεως τῆς διοικήσεως τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ἐκτοτε δ' ἔζη ὁ Ρίζβανμπέγοβιτς δίκην ἀνεξαρτήτου ἡγεμόνος ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Στολάτζ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ Μπουνά, πλησίον τοῦ Μοστάρ, λαμπρᾷ θερινῇ αὐτοῦ ἔδρᾳ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐκάλει τὴν Ἑρζεγοβίνην «ἐπαρχίαν του», οἱ δ' ὑπήκοοι αὐτοῦ ὠνό-

μαζον αὐτὸν «δεύτερον δοῦκα Στέφανον» μετὰ τὸν πολὺν Στέφανον Βοῦξιτς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅστις προσωνημεῖτο δούξ, γερμανιστὶ Herzog, ἐξ ἧς γερμανικῆς προσωνημίας προήλθε τὸ νέον ὄνομα τῆς Ἑρζεγοβίνης, καλουμένης πρότερον Χελμός (Chl'm). Ἦτο δὲ ὁ Ἄλῃς πασσᾶς πράγματι ὁ πατὴρ τοῦ ἰδίου λαοῦ. Ἐδίδαξε τοὺς κατοίκους νὰ καλλιεργῶσιν ὄρουζαν ἐν τοῖς τέλμασι τῆς Ναρέντας, ἐφύτευσεν ἐλαίας καὶ ἀμπέλους, ἐπειράθη δὲ καὶ νὰ διαδώσῃ τὴν βομβυκοτροφίαν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Χριστιανούς τοὺς ἀποτολμῶντας νὰ ποστατήσωσιν ἦτο αὐστηρὸς, εἶχε δὲ, ὡς εἶκος, συμπαθῶς πρὸς τοὺς δυσηρεστημένους Μουσουλμάνους εὐπατρίδας. Ἄλλ' ὁ Ὅμαρ πασσᾶς ἦτο ἀπαράμιλλος ἐν τῷ δόλῳ. Καὶ δὴ ἅμα τῇ καθυποτάξει τῆς Βοσνίας ὁ ἀρχιστράτηγος ἐκεῖνος τοῦ σουλτάνου εἰσῆλασεν εἰς τὸ Μοστάρ. Ἐκάλει δὲ τὸν πανοῦργον ἀνταγωνιστὴν εἰς γεῦμα, καὶ, ὅτε ὁ πρεσβύτης ἦλθε, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὴν πολυθρῦλητον μὸστ, ἦτοι γέφυραν ἐπὶ τῆς Ναρέντας, ἐξ ἧς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Μοστάρ, καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ ὄνου εἰς δεῖγμα καταφρονήσεως. Εἰς τοιοῦτον δ' ἐξευτελισμὸν περιπεσὼν ἰκέτευσεν ὁ Ρίζβανμπέγοβιτς τὸν αἰχμαλωτίσαντα νὰ στείλῃ αὐτὸν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως κριθῆ. Ἄλλ' ὁ Ὅμαρ ἐφοβήθη νὰ στείλῃ εἰς τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν ἐχθρὸν οὕτω πολύτιμον. Ἐν δὲ τῶν ἐπικαίρων ἐκείνων συμβαμάτων τῶν κοινοτάτων ἐν τῇ τουρκικῇ ἰστορίᾳ ἀπήλλαξεν αὐτὸν πάσης στενοχωρίας. Καὶ δὴ ὄπλον τι, ὡς διηγείτο ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις, συνέπεσε νὰ ἐκπυρσοκροτήσῃ νύκτωρ, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ αἰχμαλώτου ἔτυχε νὰ εὑρεθῆ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς σφαίρας. Οὕτως ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ὅμαρ. Καὶ οἱ μὲν βέηδες ἀπέβαλον τὰρχαῖα τιμαριωτικὰ προνόμια, ἡ δὲ χώρα διωκεῖτο ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁ Ὅμαρ κατέστησε τῷ 1850 ὀριστικὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως τὸ Σαράγιεβον ἀντὶ τοῦ Τράβνικ, καὶ ἐτήρησε τὴν ἀρχὴν γενικοῦ διοικητοῦ ἐπὶ εἴκοσι σχεδὸν ἔτη. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κῦρος αὐτοῦ δὲν κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιπάθειαν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Ὅσακις δὲ συνέβαινε χριστιανικὴ ἐξέγερσις ἐν Ἑρζεγοβίνῃ οἱ Μαυροβούνιοι ἤρχοντο πρὸς βοήθειαν τῶν Σέρβων ἀδελφῶν, ὄντων ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων.

Τὸ Μαυροβούνιον ἦτο πράγματι διηνεκῆς πηγὴ ταραχῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν Πέτρος Α' ἐπεχείρησε τῷ 1819 ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ διοικητοῦ τῆς Βοσνίας ἡ

δὲ ἐπὶ τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου ἀπόκρουσις τουρκικῆς ἐπιδρομῆς ἐκ τῆς Ἀλβανίας ἤγαγεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Μαυροβουνίου ἐπὶ τῆς φυλῆς τῶν Πιπέρη. Ὅτε δὲ τῷ 1830 ἔληξεν ἡ μακρὰ, ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη διαρκέσασα ἀρχὴ τοῦ Πέτρου Α΄, εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι εἶχε προσαρτήσῃ εἰς τὸ μικρὸν αὐτοῦ κράτος τὰ τρία διαμερίσματα τῶν Πιπέρη, τῶν Κούτζη καὶ τῶν Μπιγελοπαῦλις, οὕτω καλουμένων ἀπὸ «τοῦ υἱοῦ Παύλου τοῦ Λευκοῦ», ἐγγόνου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἥρωος Λέκ Δουκατζίη. Ἀλλὰ δὲν εἶχε μόνον σχεδὸν διπλασιάσει τὸ Μαυροβούνιον· εἶχε πρὸς τούτοις παράσχει εἰς τὴν χώραν κώδικα καὶ εἶχε κατορθώσει τὴν πληρωμὴν τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον μὴ συνεχισθείσης ἐνιαυσίας χορηγίας χιλίων δουκάτων καὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν συνόρων μεταξὺ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς νέας αὐτοῦ γείτονος Αὐστρίας. Αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θὰ θεωρήσωσιν ἴσως ὡς τὸ σπουδαιότατον καὶ μάλιστα μοιραῖον γεγονός τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς τὴν ὑποκατάστασιν ταύτην δραστηρίας εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐπιθάνατον βενετικὴν πολιτείαν ἐν τῇ κατοχῇ τῆς Δαλματίας. Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τῶν Γάλλων προσάρτησις τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὑπῆρξεν ἀπλοῦν ἐπεισόδιον, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ἐγκατέστησαν μόνιμως, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῆς Ἐρζεγοβίνης τῷ 1878 καὶ ἡ προσάρτησις αὐτῆς τῷ 1908 ἐπηύξησαν τὴν σύγχυσιν τῶν ὀρεσιβίων.

Τὸν Πέτρον Α΄, ὅστις τιμᾶται ὡς ἅγιος ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν τῶν ἐπισκεπτομένων τὸν ἐν τῇ μοναστηριακῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κετίγνης τάφον αὐτοῦ, καὶ εἶνε γνωστὸς ὡς ὁ «μέγας βλαδίκας», διεδέχθη κατὰ τὸ ἔθος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, λαβὼν τὸ ὄνομα Πέτρου Β΄. Ὁ νέος ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν, ὅστις συνεδύαζε τὰς ιδιότητες ποιητοῦ, συγγραφέως ἱστορικῶν δραμάτων καὶ πολιτευτοῦ, οὐκ ἀσυνήθεις ἐν τῇ δυναστείᾳ τῶν Πέτροβις, κατήρξατο τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ δι' ἐπαλλήλων μεταρρυθμίσεων. Καὶ δὴ συνέστησεν ἀστυνομικὸν σῶμα, ἴδρυσεν τυπογραφεῖον, διάδοχον τοῦ ἰδρυθέντος εἰς Ὁθὸδ τῷ 1493, κατέστησεν ἔμμισθον μόνιμον γερουσίαν (Σοβιέτ) ἐκ δώδεκα μελῶν καὶ προέδρου μετὰ βουλευτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ διήρξατο τὴν μεγεθυνθεῖσαν ἡγεμονίαν εἰς ὀκτὼ διαμερίσματα (ραχιέ), ὧν τὰ τέσσαρα πέραν τῆς κοιλάδος τῆς Ζέτας γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Beda (Ὁρη) ἔδωκαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν δευτέραν αὐτοῦ προσωνομίαν. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τοῦ οὕτω διοργανωθέντος κρατιδίου ὑπελογίζετο τῷ 1846 ἀνερχόμενος εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας ψυχῶν.

Πρὸς τούτοις δ' ὁ Πέτρος Β΄ κατήργησε τὸ δυαδικὸν σύστημα τῆς κυβερνήσεως, ὅπερ εἶχεν ἰσχύσει ἀπὸ τοῦ 1516. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ ἀρχιερατικὸς ἡγεμὼν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ λαϊκὸν ἄρχοντα, γνωστὸν ὡς τὸν πολιτικὸν «διοικητὴν», ὅστις τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐξελέγετο μεταξὺ τῶν ἀρχουσῶν οἰκογενειῶν τοῦ διαμερίσματος Κατούνσκα, ἐν ᾧ κεῖται ἡ Κετίγνη, κατόπιν δ' ἦτο πάντοτε μέλος τοῦ οἴκου τῶν Ῥάδονις. Ἐκραγείσης δ' ἔριδος μεταξὺ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ πολιτικοῦ διοικητοῦ, ἐκεῖνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τῷ 1832 ψηφίσας τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Βούκου Ῥάδονις, τοῦ τελευταίου τῶν πολιτικῶν διοικητῶν. Οὕτως ἐν Μαυροβούνῳ, καθ' ἃ ἐν Ἰαπωνίᾳ, ἡ πνευματικὴ ἀρχὴ κατέλυσε τὴν κοσμικὴν, καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα εἴκοσιν ἔτη τὸ Μαυροβούνιον ὑπῆρξε θεοκρατικὴ πολιτεία, ἀλλὰ μάχιμος, καθ' ἃ πάντοτε. Μάτην ὁ σουλτᾶνος ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὸν ἀρχιερατικὸν ἡγεμόνα νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν Πύλην ὡς ἐπικυρίαρχον διὰ τῆς εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους προσφορᾶς τῆς Σκόδρας, λιμένος ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου καὶ μέρος τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ὁ Πέτρος Β΄ δὲν ἠδύνατο ἔνεκα τῆς ὑπέροφρονος καὶ δυσυποτάκτου αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας νὰνεχθῇ θέσιν ὑπηκοότητος οἷα ἡ τοῦ Μίλος. Ὡς ἐκ τούτου συνεκροτήθη τῷ 1832 νέος πόλεμος μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, καθ' ὃν ἠττήθησαν οἱ Τούρκοι· τῷ δὲ 1835 οἱ Μαυροβούνιοι κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν μαυροβουνιωτικὴν πρωτεύουσαν Ζαβλυάκ, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν ἐθεώρησε συνετὸν νὰποδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν σουλτᾶνον· τῷ δὲ 1840 ἡ μελετηθεῖσα ἄλωσις τῶν ἔτι τουρκικῶν πόλεων Ποδγορίτης καὶ Σποῦ προεκάλεσε νέαν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόριστον τῆς καταστάσεως τοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἐρζεγοβίνης διαμερίσματος Γραχόβου περιέπλεξε τοὺς Μαυροβουνίους εἰς συγκρούσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη. Συνθήκη δ' ὑπογραφείσα τῷ 1838 ἐκήρυξε τὸ Γράχοβον οὐδέτερον ἔδαφος ὑπὸ κληρονομικὸν βοεβόδαν, ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῶν διοικητῶν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης· ἡ δὲ μεταβατικὴ αὕτη κατάστασις πραγμάτων ἐσυνεχίσθη διὰ μεταγενεστέρων συμβάσεων. Τέλος τῷ 1843 ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψις τῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Σκόδρας νήσων Λεσσανδρείας καὶ Βρανίνης, συνεπιφέρουσα τὴν παρενόχλησιν τῆς ἀλιείας, ἔβλαψε μέγਾਲος τὸ παρακείμενον διαμέρισμα τοῦ Μαυροβουνίου. Καὶ ἐπηκολούθησαν μὲν ἱκανὰ ἔτη ποιᾶς τινος εἰρήνης

μετὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' εἶχεν ἤδη συμβῆ αἵματηρὸν ἐπεισόδιον μετὰ τῆς ἄλλης μεγάλης γείτονος τοῦ μικροῦ μαυροβουνιωτικοῦ κράτους. Ἡ φράτρα τῶν Πάστροβιτς, οἰκοῦσα κατὰ τὴν ἀπὸ Βουδούης μέχρι Σπίτσης αὐστριακὴν παραλίαν, εἶχε πωλήσει τὰς γαίας αὐτῆς εἰς τοὺς Μαυροβουνίους, ἐφιεμένους, ὡς εἰκὸς, διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δ' Αὐστρία ἀντετάχθη εἰς τὴν τοιαύτην ἐνεργὸν κατά-

ληψιν τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ὑπὸ τῶν γειτόνων, καὶ προσεφέρθη νάποζημιώση τοὺς ἀγοραστάς. Ἄλλ' ἡ ἐκτίμησις ἤγαγε μοιραίως εἰς συγκρουσιν μετὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Μαυροβουνίων τῷ 1838, καὶ μόλις ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν ἀποζημιώσιν ἔλαβον οἱ Μαυροβούνιοι ἀπέναντι τῆς ἀπωλείας τῆς παραλιακῆς ἐκείνης λωρίδος. Ἐτι δὲ σοβαρώτερος ὑπῆρξεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, συμβῆν σχεδὸν ἄγνωστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μαυροβουνίου, ὃ ἐκραγείν τῷ 1847 ἔνεκα τῆς ἀποπείρας τῶν διαμερισμάτων Πιπέρη καὶ

Κωνσταντῖνος Κανάρης.

Τσρνίτσα, ἀξιοσάντων νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ ἡγεμονίας πιεζομένης ὑπὸ λιμοῦ καὶ μὴ δυναμένης νάνακουφίσῃ αὐτοὺς διὰ τῶν ἐλευθερίων σιτηρεσιῶν τῶν Τούρκων. Ἄλλ' οἱ στασιασταὶ καθυπετάχθησαν, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐτυφεκίσθησαν.

Οὐχὶ δ' ἐν μόνῃ τῇ Εὐρώπῃ ὁ μεταρρυθμιστὴς σουλτᾶνος Μαχμούτ εἶχεν ἀντιμετώπους ἐχθρούς. Μόλις εἶχε περατώσει τὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας πόλεμον καὶ ὑπογράψει τὴν συνθήκην τῆς Ἀδρια-

νουπόλεως μετὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἡ γοητεία αὐτοῦ ἐπλήγη τῷ 1830 ἐν Ἀφρικῇ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων κατακτήσεως τῆς Ἀλγερίας, ἣτις εἶχε μὲν ἀναγνωρίσει κατ' ὄνομα τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας τῷ 1519, ἀλλὰ πράγματι ἦτο ἐπὶ μακρὸν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχόντων αὐτῆς *ντέδων*. Πολὺ δὲ σπουδαιότερα τῆς ἠθικῆς ταύτης ἥτις ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1831 ἀποστασία τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, ἣτις ἠπέιλησεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ θρόνου. Ὁ φιλόδοξος Ἀλβανὸς δὲν εἶχεν ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ἀμοιβὴν, ἣν εἶχε λάβει χάριν τῶν εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν. Ἡ Κρήτη ἐφάπτετο εἰς αὐτὸν ἀντισηκῶμα δυσανάλογον τῆς ἀπωλείας τῆς Πελοποννήσου· μάτην δ' ἠξίωσε παρὰ τοῦ σουλτάνου νάποζημιώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραῖμ διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πασσαλικίου τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ἡ ἄρνησις κατέστησεν ἐντονώτερον τὸν πόθον αὐτοῦ, ὅπως ἀποκτήσῃ αὐτό. Ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαχμούτ Β' εἶχον καταστήσει αὐτὸν ἀντιδημοτικόν. Θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ κεκαλυμμένα συμφέροντα εἶχον ὁμοίως τρωθῆ διὰ τῆς καταλύσεως τῶν δερβισῶν τοῦ Μπεκτάς, ἣτις εἶχεν ἐπακολουθήσει εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος τῶν γενιτσάρων. Ἐμπρησμοὶ μετὰ ἐμπρησμοὺς ἀπεδείκνυον τὴν διαφωνίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαιοτρόπων συντηρητικῶν πρὸς τὰς νέας μεθόδους τοῦ ἀναμορφωτοῦ σουλτάνου· ἐπαναστάσεις δὲ μετ' ἐπαναστάσεις ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις ὑπέβαλλον τὴν ἰδέαν μεγαλειτέρας καὶ πιθανῶς ἐπιτυχεστέρας ἐξεγέρσεως ἐν Ἀφρικῇ. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἠδύνατο νὰ θεωρῇ μετ' αὐταρεσκείας τὴν ἐν Αἰγύπτῳ κατάστασιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Γάλλος μὲν ἀξιωματικὸς εἶχε διοργανώσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ, Γάλλος δὲ ναυπηγὸς εἶχεν ἀνακατασκευάσει τὸν στόλον αὐτοῦ, Γάλλος ἰατρὸς εἶχε διδάξει τοὺς ἰατροὺς αὐτοῦ· αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἦτο ὁ μόνος γαιοκτήμων, ὁ μόνος βιομήχανος, ὁ μόνος ἐπιχειρηματίας τῆς χώρας ἐκείνης, ἐν ἣ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ὑπελογίζετο ἔχουσα ὁμοίως μικρὰν ἀξίαν ὡς ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Φαραώνων. Τὸ μόνον δὲ λείπον ἦτο τελεία ἀνεξαρτησία, καὶ ἡ ὥρα ἐφαίνετο κατάλληλος πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς. Πρόφασις δ' εὐρέθη εὐκόλως ἐν τῇ ἀρνήσει τοῦ πασσᾶ τῆς Πτολεμαίδος Ἀβδουλλᾶ, ἀποποιηθέντος νάποδώσῃ Αἰγυπτίους τινὰς πρόσφυγας, θύματα τῆς σοσιαλιστικῆς πολιτείας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, εὐρόντα ἄσυλον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει τῶν

σταυροφόρων. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Ἰβραῖμ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατέλαβε τὴν Ἰόππην καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐνεκα δὲ τῆς βραδείας ἀποφάσεως τοῦ σουλτάνου περὶ ἀποκηρύξεως τοῦ ἀποστάτου ὑπηκόου ἐπηκολούθησεν ἡ ἄλωσις τῆς Πτολεμαΐδος, ἡ ἦττα τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ παράδοσις τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ στρατηγὸς τῶν ἐπιδρομῶν Ἰβραῖμ διὰ μὲν τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ δεξιότητος προσεῖλκυσε τὰς συμπαθείας τῶν κατοίκων τῆς Συρίας, διὰ δὲ τῆς στρατηγικῆς δεινότητος ἐνίκησε τοὺς Ὀθωμανοὺς στρατηγούς, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀρχιστρατήγου Χουσεΐν πασσᾶ ἔξαιρουμένου, εἰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους μάχας. Ὁ νικηφόρος αἰγυπτιακὸς στρατὸς διῆλθε τὸ ὄρος Ταῦρον καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἠξίωσε τὴν ἤδη κατακτηθεῖσαν Συρίαν ὡς ἐπάθλον τῆς εἰρήνης. Ὁ δὲ Μαχμούτ ἐζήτησε τὴν ἀρωγὴν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ῥεσίτ πασσᾶν, ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ εἰρηνεύσει τὴν Ἀλβανίαν, ἵνα καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν τοῦ μεγίστου τῶν ζώντων Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥεσίτ ἠττήθη τῇ 9 Δεκεμβρίου 1831 καὶ ἐξωγήθη ἐν Ἰκονίῳ, αὐτὴ δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐφαίνετο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀποστάτου ὑπηκόου. Μάτην ὁ σουλτᾶνος ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν εἰσηγήσει τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Κύριος ὢν τῆς Συρίας ὁ ἀντιβασιλεὺς ἠξίωσε καὶ τὰ Ῥάδανα. Ἀπορριφθείσης δὲ τῆς ἀξιώσεως ταύτης, ὁ Ἰβραῖμ διέταξε τὰς προφυλακὰς αὐτοῦ νὰ καταλάβωσι τὴν Προῦσαν, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ὁ Μαχμούτ, βλέπων, ὅτι ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἦτο ἀψηχολημένη περὶ τὰ τοῦ Βελγίου, ἡ δὲ γαλλικὴ ἀπέκλινε μετὰ συμπαθείας πρὸς ἡγεμόνα, οὗ αἱ ἐπιτυχίαι ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς γαλλικὴν διοργάνωσιν, ἐρρίφθη εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατροπαράδοτου ἔθρου, τοῦ τσάρου, οὗ ὁ στρατὸς πρὸ χρόνου βραχυτέρου τεσσάρων ἐτῶν εἶχεν ὀδεύσει ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1833 ῥωσικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον. Οὕτως ὁ «προστάτης» τῶν Ῥωμάνων καὶ τῶν Σέρβων ἐναντίον τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῶν εἶχεν ἀναλάβει τὴν «προστασίαν» τοῦ ἐπικυριάρχου τούτου ἐναντίον τοῦ ἰδίου ὑποτελοῦς.

Ἡ ἀφίξις τῶν Ῥώσων εἰς τὸν Βόσπορον προεκάλεσεν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ σύγχυσιν πολὺ μεγαλειτέραν τῆς προξενηθείσης ὑπὸ τῶν νικῶν τοῦ Ἰβραῖμ. Ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν Τουρ-

κίαν αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις εἶχον πάντοτ' ἐπιδείξει μεγαλιτέρον ζῆλον διὰ τὰ νομιζόμενα ἴδια ἑαυτῶν συμφέροντα ἢ διὰ τὰ τοῦ σουλτάνου ἢ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Οἱ δὲ πολιτευταὶ τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων ἐνδιεφέροντο πολὺ μᾶλλον ὅπως μὴ ἀποκτήσῃ ὁ τσάρος ἰμονομερῆ δύναμιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ὅπως μὴ ἀνατρέψῃ τὸν οἶκον τοῦ Ὄθμᾶν δυναστεία ἀλβανικῆ. Ἀλλ' ὅμως, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥάγγλοι καὶ Γάλλοι διπλωμάται ἀπέστειλλον ἔγγραφα, οἱ Ῥῶσοι ἐνίσχουν τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Καὶ δευτέρα μὲν ῥωσικὴ μοῖρα εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον, ῥωσικὸς δὲ στρατὸς ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὰς ἀσιατικὰς αὐτοῦ ἀκτᾶς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥῶσοι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐκκενώσει τὴν Σιλιστρίαν καὶ τὰς Ἡγεμονίας, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῶσι καὶ ἄλλαι δυνάμεις. Τότε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς καὶ ὁ Μαχμούτ ἐσυνθηκολόγησαν, τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου λαβόντος χάριν μὲν ἑαυτοῦ τὴν ὅλην Συρίαν, χάριν δὲ τοῦ υἱοῦ τὴν φορολογικὴν περιοχὴν τῶν Ἀδάνων. Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας ἡ κατὰ τοῦ κυριάρχου ἐπίθεσις τοῦ Μαχμούτ, ὁ τσάρος ἀπεφάσισε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ ὑπερασπίσει τοῦ σουλτάνου. Καὶ δὴ τῇ 26 Ἰουνίου 1833 ἐν τῷ Χουγκιάρ Ἰσκελεσῆ, χωρίῳ κειμένῳ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου, οὗ τὸ ὄνομα σημαίνει «ἀποβάθρον τοῦ ἀνθρωποκτόνου», ὑπεγράφη ῥωσοτουρκικὴ συνθήκη ἀμοιβαίας συμμαχίας καὶ βοηθείας. Ἡ Ῥωσία ὑπεχρεοῦτο νὰ παράσῃ στρατὸν χάριν τοῦ σουλτάνου ἐν περιπτώσει ἀνάγκης· ἀλλὰ διὰ μυστικοῦ ἄρθρου ὠρίζετο, ὅτι, ἂν ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐβάρυνε τὴν Ῥωσίαν, ὁ σουλτᾶνος ἀντὶ τῆς παροχῆς στρατοῦ ὄφειλε νὰ κλείσῃ τὰ Δαρδανέλλια εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα παντὸς ἔθνους. Οὕτως, ἐν ᾧ ἡ Ῥωσία ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας, αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀπεκλείοντο, καὶ διὰ μιᾶς καὶ μόνης κονδυλιάς ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἀπεκδυθῆ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Καὶ τὸ μὲν ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, καταληφθὲν ἐξ ἀπροσδοκῆτου, ἐπειδὴ μόλις μετὰ τὴν παρέλευσιν ἱκανῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἀγγελίας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἀκριβὲς κείμενον τῆς συνθήκης παρά τινος ἐφημερίδος τοῦ Λονδίνου, προσεποιεῖτο, ὅτι ἠγγόει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς. Ἐν τούτοις δὲ ἡ δύναμις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐξέπιπτεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἡ Ῥωσία ἦτο πανίσχυρος, οὐδ' ἐτάραξαν τὸν τσάρον μεγάλως αἱ ἐπακολουθήσασαι διαμαρτυρίαι τῶν δύο ἐσπερίων δυνάμεων, ὧν εἶχεν ἐξαπατήσει τὴν διπλωματίαν.

Ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, ἐπειδὴ οὔτε ὁ Μαχμούτ Β΄ ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ λησμονήσῃ τὴν ταπείνωσιν αὐτοῦ, οὔτε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς εἶχε τὴν δεξιότητα νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἰδίας ἐπιτυχίας. Οἱ μὲν Σῦροι μετ' ὀλίγον χρόνον ἤρξαντο δυσαρεστούμενοι ἐπὶ τῇ ἀρχῇ τοῦ νέου αὐτῶν δεσπότη. Ὁ δὲ Ἰβραῖμ, καθ' ἃ πᾶς τις ἄλλος ἀποπειραθεὶς νὰ ἐπιβάλῃ ἐν Τουρκίᾳ διὰ τῆς βίας ἰσονομίαν πασῶν τῶν φυλῶν καὶ πάντων τῶν δογμάτων, ἐξήγειρε τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν Μουσουλμάνων, ἀπὸ μακροῦ εἰθισμένων νὰ ὑπολαμβάνωσι τοὺς Χριστιανοὺς ὑποδεεστέρους ἑαυτῶν. Καὶ διὰ μὲν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πατρόφου συστήματος μονοπωλίων ἐχαλάρωσε τὸ ἐμπόριον τῆς Συρίας, διὰ δὲ τῆς ἐπιβολῆς προγραφῶν προσέβαλε τοὺς ὀρεισίβιους τοῦ Λιβάνου καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον, καθ' ὃν οἱ Νεότουρκοι τῆς σήμερον ἀπέστησαν ἑαυτῶν τοὺς τῆς Ἀλβανίας. Διὸ ἤδη τῷ 1834 εὗρέθη ἠναγκασμένος νὰ καταστείλῃ ἀποστασίαν, ἣν μόνον ὑπὸ τῶν ξένων διπλωματῶν ἐκωλύθη νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ Μαχμούτ. Καὶ ἐπηκολούθησαν μὲν καὶ ἄλλαι ἐξεγέρσεις, ἀλλὰ διετηρήθη ἔνοπλος εἰρήνη μέχρι τοῦ 1839, ὅτε ὁ Μαχμούτ δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ συγκρατηθῇ. Ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι εἶχον ἰδιαίζοντας λόγους ὅπως ἐπισπεύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας. Καὶ δὴ ὁ Μαχμούτ εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων συνάψει μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπορικὴν συνθήκην, δι' ἧς ἀπεκρούετο ἡ ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ εἰσαγωγὴ μονοπωλίων. Ἀλλ' οὕτω κατεφέρετο δεινὸν πλήγμα κατὰ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ εἰσαχθέντος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Διὸ αὐτὸ τὸ συμφέρον ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς εἴπερ ποτὲ τὴν ἀπόσχισιν τῶν κτήσεων αὐτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν διὰ τῆς κηρύξεως ἀνεξαρτησίας. Ἡ δὲ φρόνησις ὑπεδείκνυεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην νὰ προβῶσιν εἰς τοῦτο τὸ διάδημα πρὶν ἢ ὁ τουρκικὸς στρατὸς διοργανωθῇ ὀλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Πρώσου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ, τοῦ Μόλτκε, ὅστις ἦτο μὲν προωρισμένος νὰ σχεδιάσῃ τὰς γερμανικὰς νίκας τοῦ 1870, ἀλλ' ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν νίκην τοῦ 1839. Καὶ αἱ μὲν παραινέσεις τοῦ Παλμερστῶνος ἐκώλυσαν τὸν Μεχμέτ ἀπὸ τοῦ νάναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν· ἀλλ' αἱ πρὸς τὸν Μαχμούτ προτροπαὶ αὐτοῦ ἐξουδετερώθησαν ὑπὸ τῶν φιλοτούρκων γνωμῶν τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ πόθου ἐκδικήσεως, ὑφ' οὗ κατείχετο ὁ μελλοθάνατος σουλτάνος. Οὕτω τῇ 9 Ἀπριλίου ὁ τουρκικὸς στρατὸς διέβη τὸν

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΤΩ. 1856

100 75 50 25 0 100 200 300 400
Χιλιόμετρα

Εὐφράτην, καὶ μετὰ δύο μῆνας ὁ Ἰβραΐμ συνέτριψεν αὐτὸν ἐν Νεζίβ. Ὁ δὲ Μαχμούτ, εὐτυχήσας νάποθάνη ἐπικαίρως, ἐξέπνευσε τῇ 19 Ἰουνίου 1839 πρὶν ἢ ἀκούσῃ τὸ ἄγγελμα τῆς δεινῆς ἐκείνης ἥττης, τοῦ τελευταίου τῶν πολλῶν τραυμάτων, ἅτινα ἔπληξαν τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς. Καὶ δὴ εἶχεν ἴδει τὴν

ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτονομίαν τῆς Σερβίας, τὴν ἀπώλειαν τοῦ Ἀλγερίου, τὴν ἀποστασίαν τῶν ἐν Βοσνία, Ἀλβανία καὶ Αἰγύπτῳ ὑπηκόων. Εἶχεν ἴδει τὰ ὄψικα σύνορα προχωροῦντα εἰς τὸν Προῦθον, τὴν ὄψικὴν προστασίαν ἐκτεινομένην τὸ μὲν πρῶτον εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ Ῥωμάνους ὑπηκόους, εἶτα δ' εἰς ἑαυτόν· εἶχεν ὑπογράψει τὰς τρεῖς ταπεινωτικὰς συνθήκας τοῦ Ἀκκερμαν, τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Χουγκιὰρ-Ἰσκελεσῆ. Οὐδ' εἶχον ὑπάρξει πρά-

Ὁ ἐν Ναβαρρίνῳ Γάλλος ναύαρχος Δεριγνῦ.

γματι ἐπιτυχεῖς αἱ μεταρρυθμιστικαὶ αὐτοῦ προσπάθειαι. Καὶ εἶχε μὲν διαφύγει τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ προκατόχου, τοῦ προοδευτικοῦ Σελίμ Γ', ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο πλὴν μομφῶν εἶχεν ἀποκομίσει παρ' ἐκείνων, οὓς εἶχεν ἐπιδιώξει νὰ βελτιώσῃ καὶ προαγάγῃ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν. Καὶ τὴν σήμερον μὲν ἀκόμη δὲν εἶνε βέβαιον, ἂν ἡ Τουρκία εἶνε δεκτικὴ μεταρρυθμίσεων ἢ ἂν μᾶλλον οἱ Νεότουρκοι

εἶνε αὐτοὶ οἱ Παλαιότουρκοι περιβεβλημένοι ἐνδυμασίαν εὐρωπαϊκὴν. Ἄλλ' οὐδείς τῶν νεωτέρων σουλτάνων κατέβαλε πρὸς ἐπίτευξιν ἔργου οὕτω δυσχεροῦς τὴν δραστηριότητα ἐκείνην καὶ τὴν ἀδάμαστον δύναμιν θελήσεως, ἣν ἐκέκτητο ὁ Μαχμουτ Β'.

Τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Ἀβδουλ Μετζιτ ἡ ἀρχὴ κατήρξατο διὰ καταστροφῆς νέας, τῆς διὰ προδοσίας παραδόσεως τοῦ

Μεχμέτ Ἀλῆς.

τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ ναυάρχου αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν. Οὕτως ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡττηθεῖσα μὲν κατὰ γῆν, ἔσπερημένη δὲ κατὰ θάλασσαν πάσης βοήθειας, ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, ὑποσχεθεῖσα εἰς αὐτὸν τὴν κληρονομικὴν ἀντιβασιλείαν τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Συρίας ὡς προσωπικοῦ κλήρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰβραῖμ μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως οὗ-

τος ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὸν πατέρα θνήσκοντα ὡς ἀντιβασιλεὺς. Ἄλλ' αἱ πέντε κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἀπηύθυναν εἰς τὴν Πύλην διακοίνωσιν, προτρέπουσαι, ὅπως μὴ ληφθῇ ὀριστικὴ ἀπόφασις ἄνευ τῆς συνεργίας αὐτῶν τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ διένεξις μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ὑποτελοῦς αὐτῆς εἶχεν ἀποβῆ ζήτημα εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατέστη φανερόν, ὅτι ἡ καταπληκτικὴ ἐκείνη ὁμοφωνία τῶν πέντε δυνάμεων ὑφίστατο μόνον ἐπὶ τοῦ χάριτος, μάλιστα οὐδ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χάριτος μακρὸν χρόνον. Καὶ ὁ μὲν Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεθύμει τὸν ἐκ νέου περιορισμὸν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου, τὸ δὲ γαλλικὸν ὑπουργεῖον δὲν ἠδύνατο νάντι-

στῆ εἰς τὴν φυσικὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης ὑπὲρ τοῦ ἀντιβασιλέως, ὅστις ὄφειλε πλεῖστα ὅσα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ παρ' οὗ ἡ Γαλλία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ πλεῖστα ὡς ἀντάλλαγμα. Ὁ δὲ Θιέρσος, ὅστις ἔγεινε πρωθυπουργὸς κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν, προέβαινεν ἔτι περαιτέρω ἐν τῇ ὑποστηρίξει τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀντενήργουν καθ' ἑαυτὰς πρὸς ἀλλήλας μετὰ τοιαύτης ἐπιμονῆς, ὥστε ἄνευ γνώσεως τῶν Γάλλων αἱ τέσσαρες ἄλλαι δυνάμεις συνῆψαν ἐν Λονδίῳ τῇ 3 Ἰουλίου 1840 σύμβασιν, δι' ἧς ὑπεχρεοῦντο ἀμοιβαίως νὰ αναγκάσωσι τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν εἰς ἀποδοχὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν μετὰ τοῦ σουλτάνου συμφωνηθέντων ὄρων. Οἱ ὄροι δὲ οὗτοι ἦσαν ἡ κληρονομικὴ ἀντιβασιλεία τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ ἰσόβιος διοίκησις τῆς νοτίου Συρίας μετὰ κατοχῆς τῆς ὀχυρᾶς Πτολεμαίδος ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι ὁ Μεχμέτ ἠθέλεν ὑποταχθῆ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν καὶ ἠθέλεν ἐκκενώσει τὴν βόρειον Συρίαν, τὰ Ἄδανα, τοὺς ἱεροὺς χώρους τῆς Ἀραβίας καὶ τὴν Κρήτην. Ληγούσης δὲ τῆς δεκαήμερου προθεσμίας ἔμελλε νὰ θεωρηθῆ μὴ γενομένη ἡ πρότασις περὶ τῆς νοτίου Συρίας καὶ τῆς Πτολεμαίδος· παρερχομένων δ' ἐπὶ πλέον ἑτέρων δέκα ἡμερῶν ἔμελλε νὰ ἰσχύσῃ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Αἰγύπτου.

Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις τῶν Γάλλων, ὅτ' ἐγνώσθη ἡ τετραμερὴς σύμβασις ἐκείνη. Ὁ Θιέρσος, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ναπολέοντος, ἠσθάνθη, ὅτι ἡ πρᾶξις ἐκείνη ὑπῆρξε «τὸ Βατερλώ τῆς διπλωματίας αὐτοῦ»· ὁ δὲ τύπος ἐξηρέθισε κατὰ τὰ εἰθότα τὴν κοινὴν γνώμην ἐν ζητήματι, ὅπερ ὑπελαμβάνετο ἀπτόμενον τῆς ἐθνικῆς τιμῆς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀστὸς βασιλεὺς (roi bourgeois) Λουδοβίκος Φίλιππος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ποιῆται λόγον περὶ «ἀποσπάσεως τοῦ φιμώτρου τῆς τίγρεως» τῆς ἐπαναστάσεως χάριν διασώσεως τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ. Οἱ πατριῶται παρώρων εἰς ἐπιδρομὴν τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, εἰς ἀνανέωσιν τῶν ἄθλων τοῦ Ναπολέοντος, εἰς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν νικητῶν αὐτοῦ. Προκλήσεις ἀντιζήλων ποιητῶν ἐξηκοντίζοντο ἐντεῦθεν κακεῖθεν τοῦ Ῥήνου· ἀπειλαὶ φιλοπολέμων ἐφημερίδων διεσταυροῦντο διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Μάγχης. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ σύμμαχοι ἐνήργουν δραστηρίως· ἡ δ' ἐμφάνισις ἀγγλοαυστριακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν σὶρ Κάρολον Ναπιέ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Βηρυτοῦ ἐνεθάρρυνε τοὺς ὀρεινοὺς τοῦ Λιβάνου, στερηθέντας τῶν ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων ὑπὸ τοῦ συγκεντρωτικοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Ἰβραῖμ, νὰ ἐξεγερωθῶσιν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἡ Βη-

ρυτὸς ἔπεσεν· ἡ Πτολεμαῖς, ἣτις εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τὸν Βοναπάρτην, ἐκχυριεῖθη μετὰ βομβαρδισμόν τριῶν ὥρῶν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἰβραῖμ ἀπεχώρει πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Ναπιέ συνῆψε μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ σύμβασιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπισχνούμενος νὰ ἐπιτύχη χάριν αὐτοῦ τὴν κληρονομικὴν κτῆσιν τῆς χώρας ταύτης ὡς πασσαλικίου τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῷ ὄρφ, ὅτι δὲν θὰ εἶχε τοῦ λοιποῦ ἀξιώσεις περὶ τῆς Συρίας καὶ θάπέδιδε τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει ὁ Θιέρσος, καὶ ἡ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπάνοδος τοῦ στρατάρχου Soult, ὅστις ἐξετιμᾶτο τὰ μέγιστα ἐν Λονδίῳ, μετὰ τοῦ Γκιζῶ, ἐπιστρέψαντος ἔναγχος ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ πρεσβείας, ὡς ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἐξήλειψε τὸν φόβον εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, καθ' ὃν ὁ τσάρος εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ὑπελείπετο δὲ μόνον τὸ νὰ πεισθῆ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Ναπιέ. Μετὰ δὲ τὰς συνήθεις παρελκύνσεις τὸ κληρονομικὸν πασσαλικίον τῆς Αἰγύπτου, πιεζουσῶν τῶν δυνάμεων, παρεχωρήθη τῷ 1841 εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ ἐν τάξει πρωτοτοκίων. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ ἠλαττώθη εἰς δεκαοκτὼ χιλιάδας ἀνδρῶν, οἱ δὲ ἀνώτεροι αὐτοῦ ἀξιωματικοὶ ἔμελλον νὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, οὗ ἡ ἄδεια ἦτο ἀναγκαία χάριν ναυπηγήσεως στόλου αἰγυπτιακοῦ καὶ εἰς ὃν ὁ ἀντιβασιλεὺς ὄφειλε νὰ πληρόνη ἐνιαύσιον φόρον τετρακοσίων χιλιάδων λιρῶν τουρκικῶν. Αἰ ἐν Νουβία κατακτήσεις τοῦ Ἰβραῖμ ἐπετράπησαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα διὰ βίου. Ἐπ' ἴσης δ' ὁ σουλτάνος παρεχώρησεν εἰς τὸν Μεχμέτ ὡς προσωπικὴν κτῆσιν τὴν νῆσον Θάσον, ὅπου εἶχόν ποτε ζῆσει οἱ πρόγονοι τοῦ ἀντιβασιλέως, ἀλλ' ἐξελέχθη ὁμως Χριστιανὸς πρόκριτος ὡς συμπάρεδρος τοῦ Αἰγυπτίου διοικητοῦ. Ἐκτοτε δ' ὁ μὲν Μεχμέτ Ἀλῆς δὲν ἐτάραξε πλέον τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν, ἡ δὲ Γαλλία, συνταχθεῖσα καὶ πάλιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν, συνυπέγραψε μετὰ τῶν ἄλλων τεσσάρων κυβερνήσεων ἐν Λονδίῳ τῇ 1 Ἰουλίου 1841 τὴν κληθεῖσαν Συνθήκην τῶν στενῶν, δι' ἧς ὁ Βόσπορος καὶ τὰ Δαρδανέλλια, ἐφ' ὅσον ἡ Πύλη εὐρίσκετο ἐν εἰρήνῃ, ἐκλείοντο εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἀπασῶν τῶν ξένων δυνάμεων. Οὕτως εἶχε παρέλθει ἡ ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ἐπικίνδυνος ἐκείνη κρίσις, καὶ ὁ νεαρὸς σουλτάνος ἠδυνήθη νὰ φιερώσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς ἐπιβολῆς τοῦ χάρτου ἐκείνου τῶν μεταρρυθμίσεων, ὃν εἶχεν ἐκδώσει πανηγυρικῶς ἐν τῷ περιπτέρῳ τοῦ Γκιουλ Χανὲ τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1839.

Δι' αὐτοῦ παρείχεται ἐγγύησις περὶ τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς ἀπάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος, καθωρίσθησαν δὲ τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν, ἐκωνοσίθησαν τὰ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων καὶ εἰσῆχθη τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα στρατολογίας. Πλὴν ἀλλὰ τὰ κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας σπανίως προῆλθον ἐκ τῆς ἀπουσίας καλῶν νόμων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς μὴ ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ θεωρία καὶ πράξις δίστανται ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλήλων, ὡς ἐν Τουρκίᾳ, καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀληθεύει μᾶλλον τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ἱστορικοῦ, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε τὰ μάλιστα διεφθαρμένη ἐκεῖ ὅπου οἱ νόμοι εἶνε τὰ μάλιστα πολυπληθεῖς.

Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατοχῆ τῆς Συρίας κατέλιπεν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Λιβάνου κληρονομίαν ἀναρχίας. Τὸ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς γνωστὸν Ὅρος τῶν κέδρων ὑπέκειτο ἀπὸ τοῦ 1697 ὡς τιμαριωτικὴ ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου εἰς ἡγεμόνα ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Shihâb. Ἀλλὰ τῷ 1840 ὁ Beshîr-Shihâb, « ὁ τελευταῖος μέγας ἡγεμὼν τοῦ Ὄρους », εἶχε παυθῆ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ σταλῆ εἰς ἔξορίαν, καὶ ἡ ἡγεμονία εἶχε δοθῆ εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Beshîr-ελ-Κασσίμ Μουλέμ. Οἱ σύμβουλοι τοῦ σουλτάνου ἀπεσκόπουν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχαίας αὐτονομίας τοῦ Λιβάνου καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ προνομιοῦχου τούτου Ὄρους εἰς τὴν ἀφάνειαν ἐπαρχιακοῦ πασσαλικίου. Πρὸς δ' ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπομένου ἐστηρίζοντο εἰς τὸν ἀσθενῆ χαρακτήρα τοῦ νέου ἡγεμόνος καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἔχθραν τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Δρούσων, οἵτινες ἀπετέλουν τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων, ἐπειδὴ ἀτυχῶς ἡ ἄλλως μικρὰ ἐκείνη χώρα ᾤκειτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν ἀνηκουσῶν εἰς ἕξ ὅλα θρησκευματα. Καὶ οἱ μὲν Μαρωνῖται, ὄντες καθολικοὶ, ὧν αἱ ὑπηρεσίαι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν εἶχον προκαλέσει τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ἀγίου δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν προστασίας, ἐτύγγανον τῆς ἰδιαζούσης ἐπιστάσεως τῶν Γάλλων. Εἰσηγουμένης τῆς Γαλλίας, ὁ Σουλεϊμάν Β' εἶχε δις ἐγγυηθῆ εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν, εἶχον δὲ ἴδιον κολλέγιον ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν ἐπεφυλάσσετο ἴδια θέσις τιμῆς εἰς τὸν Γάλλον πρόξενον, ὅστις συνείθιζε νὰ κρατῆ τὸ ξίφος αὐτοῦ γυμνὸν ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ἔνδειξιν τῆς προστασίας τοῦ ἰδίου κυριάρχου. Οἱ δὲ Δρούσοι, ὧν αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἦσαν εὐμετάβολοι,

ἀλλ' ἀπέκλινον ἐν τῷ συνόλῳ πρὸς τινα μορφήν τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἦσαν οἱ φυσικοὶ ἐχθροὶ τῶν Μαρωνιτῶν γειτόνων, καὶ κατὰ τὴν γνώμην Γάλλων συγγραφέων ἐθεωροῦντο ὡς νευρόσπαστα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐν Συρίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τινὸς τῶν μακκιαβελικῶν ἐκείνων δόλων, οὓς ξένοι δημοσιογράφοι στέργουσι νὰ προσγράψωσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους πολιτευτὰς, ὅπως οἱ φιλοπόλεμοι Δροῦσοι πεισθῶσι νὰ ἐξεγερθῶσιν ἐναντίον τοῦ ἀδυνάτου ἡγεμόνος, ὃν οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπιστήσει ἐπ' αὐτῶν. Καὶ δὴ τὸν Ὀκτώβριον 1841 ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἔσφαξαν τῇ συμπράξει τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τοὺς Χριστιανοὺς χωρικοὺς τοὺς ἐπιχειρήσαντας τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Ὁ Beschîr - ελ - Κασσίμ ἐπαύθη, ἐγκαθιδρύθη δὲ κατὰ τὸν Λίβανον ἄμεσος ὀθωμανικὴ διοίκησις, διορισθέντος τοῦ Ὁμάρ πασσᾶ, τοῦ πρότερον μὲν διδασκάλου τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ γραφῇ, μέλλοντος δὲ ἀρχιστρατήγου αὐτοῦ. Ὁ διακεκριμένος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς ἐν τε τῷ Λιβάνῳ καὶ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ, ἐν ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις, ἐν Βοσνίᾳ, ἐν Μαυροβουνίῳ, ἐν Κριμαίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, ἦτο Κροάτης μὲν τὴν γενετὴν, ὑπήκοος δ' Αὐστριακός, καὶ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Μιχαὴλ Λάττας. Αὐτομολήσας δ' ἐκ τῶν συνοριακῶν φρουρῶν τῆς Αὐστρίας εἶχε φύγει εἰς Βιδίνιον, ἔμαθε τὴν τουρκικὴν καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν χάριν προαγωγῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐχρημάτισεν ἔτη τινὰ γραμματεὺς τοῦ Χουσεῖν, ἔπειτα δὲ διοικητὴς τοῦ Βιδινίου, ἐπωφθαλμίασε νὰ δράσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐδίδαξεν ἐν αὐτῇ τὸν μέλλοντα σουλτᾶνον Ἀβδουὺλ Μετζίτ τὴν καλλιγραφίαν, καὶ ἔπειτα, ἀναλαβὼν ὑπηρεσίαν ἐν τῷ στρατῷ, ἔλαβε τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς εἰς τὸ Νεζίβ. Ὁ δὲ ἀρχαῖος αὐτοῦ μαθητὴς ἐθεώρησεν, ὡς εἰκὸς, αὐτὸν κατάλληλον διοικητὴν τοῦ Λιβάνου. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς τοιαύτης παραβίασεως τῶν προνομίων τῆς χώρας, καὶ ἡ Γαλλία ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ἰδίων αὐτῆς προστατευομένων, τῶν Μαρωνιτῶν, ἀπήτησε τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἐπιτοπίου δυναστείας. Ἡ δὲ Πύλη τῇ εἰσηγήσει τῆς Αὐστρίας ἀπεδέχθη συνδιαλλαγὴν. Ὁ Ὁμάρ πασσᾶς, διοικητὴς ἐξαιρετος καὶ εὐθύς, ἀπελύθη, καὶ ἔγεινε δεκτὸς «προσωρινὸς» ὀργανισμὸς, δι' οὗ ἐγκαθιδρύθη ἐν τῷ Λιβάνῳ δυαδικὸν σύστημα διοικήσεως. Τὸ Ὄρος διηρέθη εἰς δύο διοικητικὰ διαμερίσματα, τὸ τῶν Δροῦσων καὶ τὸ τῶν Μαρωνιτῶν, ἐκάτερον ὑπὸ καϊμακάμην, ἐκλε-

γόμενον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ οἴκου τῶν Shihâb. Οὕτως ἀντὶ ἑνὸς καὶ μόνου τιμαριωτικοῦ κληρονομικοῦ ἀρχηγοῦ κατεστάθησαν δύο νομάρχαι, διοριζόμενοι καὶ παύομενοι κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ὁ Λίβανος μετὰ τὴν μακροαίωνα ἀπόλαυσιν πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας εἶχε συσταλῆ εἰς τὴν κατηγορίαν μικροῦ κυβερνείου. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χάριν συμπληρώσεως τῆς διασπάσεως τῆς προτέρας ἡγεμονίας οἱ Τοῦρκοι ἐχώρισαν ἀπὸ τοῦ διαμερίσματος τῶν Μαρωνιτῶν καὶ συνήνωσαν μετὰ τοῦ πασσαλικίου τῆς Τριπόλεως τὸ καθαρῶς χριστιανικὸν ἔδαφος τῆς Βύβλου (Τζεμπαῖλ), ἐν ᾧ περιλαμβάνοντο τὸ ἀρχαῖον μοναστήριον τοῦ Καννοβίνου, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἢ ἔδρα τῶν Μαρωνιτῶν πατριαρχῶν, ἢ ἱερὰ κοιλάς καὶ αἱ πολυθρύλητοι κέδροι. Ἐν δὲ τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς συνέζων ὁμοῦ Δροῦσοι καὶ Μαρωνῖται, διωρίσθησαν δύο ἑπαρχοί, εἰς χάριν τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁ ἕτερος χάριν τῶν Μωαμεθανῶν. Ἀλλ' αἱ διατάξεις αὗται δὲν ἐπήνεγκον τὴν εἰρήνευσιν τῶν ὀρεσιβίων. Ἡ κατάλυσις τοῦ φεουδαλισμοῦ εἶχεν ἐξάψει ἐν τῷ στήθει τῶν χωρικῶν τὸν πόθον ἰσότητος πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν, οὕτω δ' εἰς τὴν ἀρχαίαν ἔριν φυλῶν καὶ θρησκειῶν ἀντιπάλων, ἀφ' οὗ πλὴν τῶν Δροῦσων καὶ Μαρωνιτῶν τὸ Ὄρος ὤκειτο ὑπὸ ὀρθοδόξων καὶ οὐνιτῶν, ὑπὸ Μωαμεθανῶν καὶ ἑτεροδόξων Μουσουλμάνων, προσετέθη νέος ἀνταγωνισμὸς, ὁ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὅστις ἀπέβαινε ἐξαιρέτως σφοδρὸς, ὁσάκις ὁ μὲν ἀγρότης ἦτο Μαρωνίτης, ὁ δ' εὐπατρίδης Δροῦσος.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1845 οἱ Δροῦσοι, ἐπιτρεπουσῶν τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, ἐπέπεσον κατὰ τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Γάλλων αὐτῶν ὑποστηρικτῶν. Ἡ ἐν Abeih μονὴ τῶν Γάλλων καπουκίνων ἐπυρπολήθη, καὶ ὁ ἡγούμενος αὐτῆς, πατὴρ Κάρολος de Lorette, ἐσφάγη, ἐν ᾧ οἱ Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἔμειναν ἀβλαβεῖς. Οὐ μόνον δ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν φονέων ἠθωώθη ὑπὸ τοῦ μωαμεθανικοῦ δικαστηρίου, ἀλλὰ καὶ ὁ εἰς τὸν Λίβανον αὐτὸν ἐλθὼν Τοῦρκος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σεκίμπ ἐφέντης διέταξε πάντας τοὺς Εὐρωπαίους παρεπιδήμους καὶ ἐργάτας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ Ὄρος. Ὅτε δ' ὁ Γάλλος ἐν Βηρυτῷ πρόξενος ἀπέστειλε τὸν διερμηγέα τοῦ προξενείου, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανοὺς, ὁ ἀπόστολος ἐκεῖνος ἐκρατήθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη προσβολὴ τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἤγαγε τὴν Τουρκίαν εἰς τὰ πρόθυρα πολέμου πρὸς τὴν Γαλλίαν. Καὶ γαλλικὸς

μὲν δρόμων παρεσκευάσθη νὰ βομβαρδίση τὴν Βηρυτὸν, ἂν μὴ ἀπεφυλακίζετο ὁ διερμηνεὺς, ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἀπηύθυνεν εἰς τὴν Πύλην τηλεσίγραφον, ἀξιῶν τὴν ἐπάνοδον τῶν Γάλλων ὑπηκόων εἰς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν, τὴν πληρωμὴν ἀποζημιώσεως διὰ τὴν πρόθησιν τοῦ Αβείη καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν σφαγέων. Κατὰ δὲ τὰ εἰωθότα ἡ Πύλη ὑπέκυψεν εἰς τὸ μόνον ἐπιχείρημα, ὅπερ κατανοεῖ, τὴν βίαν, καὶ ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ὑπελείπετο τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἐν τῷ Λιβάνῳ. Καὶ διετήρησε μὲν ὁ Σεκίμπ τὸ δυναδικὸν σύστημα τῆς διοικήσεως, ἀλλὰ χάριν παραχωρήσεως εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατέστησεν ἐν ἑκατέρῳ τῶν διαμερισμάτων δεκαμελὲς συμβούλιον. Ἐν ἀμφοτέροις δὲ τοῖς συμβουλίοις οἱ Χριστιανοὶ εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν οὕτως, ὥστε ἠδύναντο τοῦλάχιστον νὰ καθιστῶσι γνωστὰ τὰ παράπονα αὐτῶν. Καὶ ἐγόγγυσαν μὲν, ὡς εἰκὸς, οἱ Δρουῖσοι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μειώσει τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν δύο καϊμακάμηδων, καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἑννέα ἔτη τὸ ὄρος ἀπῆλαυσε περιόδου ἡσυχίας.